

סְדֵרֵי זְמַנִּים

בְּדַבְרֵי יְמֵי יִשְׂרָאֵל

וְהוּא סֵפֶר הַכְּרוֹנוֹלוֹגְיָה שֶׁל הַהִיסְטוֹרְיָה הָעִבְרִית

הוצאת "יזרעאל" / ש. שרברק / תל-אביב

סְדֵרֵי זְמַנִּים לְפִי הַמָּסֶרֶת

קצירת מדרש זמנים

פרויקט ומסדר בידי

אברהם אריה עקביא

הוצאת 'יזרעאל' / ש. שרברק / תל-אביב

ה ק ד מ ה

סקירה חטופה על ספרות הכרונולוגיה
בכל הדורות עד דורנו, ולא עד בכלל, תפסה
הכרונולוגיה, ובכללה גם החקירה הכרונולוגית
ההטול בכרונולוגיה הטכנית, את מקומה הראוי
לה בספרות ישראל. ראשיתה בתורה ובמקרא

(כמה פרקים מיוחדים ב„בראשית“ וב„דברי הימים“ וכתובים בודדים לרוב
בשאר חלקי התורה, הנביאים והכתובים), והמשכה בתלמוד ובמדרשים, ברשימות
לאין מספר המפורזות בכל חלקיהם, וגם בסוגיות מיוחדות, שהן מעין מחקרים
לברור כמה שאלות כרונולוגיות, ואף גם במסכת מיוחדת לכרונולוגיה. הלא
היא הברייתא הקדומה „סדר עולם“, שמאמרים בודדים מתוכו מפורזים בכל
ספרי התלמוד והמדרשים, והוא מקיף את סדר הזמנים מתחלת מנין יצירה
עד חרבן בית שני, ובעיקר עד תחלת מנין שטרות (בלי הביא בחשבון את
„מגלת תענית“ הקדומה למשנה, שאף היא לכאורה מסכת כרונולוגית. אלא
שנכתבה לא לשם כרונולוגיה). גם ספרות הגאונים, הדלה בערך גם בכמות
וגם ביצירה מקורית לעצמת ספרות התקופות הקודמות והמאוחרות לה, תרמה
בכל זאת תרומה חשובה לספרות הכרונולוגית: „סדר תנאים ואמוראים“
(שמחברה לא ידוע), „אגרת רב שרירא גאון“, ועוד כמה רשימות מתשובות
הגאונים הם עד היום המקור הראשי לדברי ימי התקופות הנאותות. אחריהם
באו המפרשים, מפרשי המקרא והתלמוד, ולא נזכיר אלא את הגדולים שבהם:
רש"י, אבן עזרא, רמב"ם, רמב"ן, רד"ק, בעלי התוספות, רלב"ג, דון יצחק
אברבנאל, שכלם הקדישו בפרושיהם מקום נכבד ושימת לב ראויה לחלקים
הכרונולוגיים שבמקרא ובתלמוד, פרשום וברור, כל אחד לפי דרכו ושיטתו.
באותן התקופות חברו גם ספרים מיוחדים לכרונולוגיה, אם פלם או בחלק
גדול מהם, וספרים ממין זה הלכו ונתרבו ביחוד בתקופות הבאות: „ספר
העבור“ לר' אברהם בר חיה הנשיא, „ספר הקבלה“ לראב"ד, „סדר עולם זוטא“,
„יסוד עולם“ לר' יצחק בן יוסף הישראלי, „יוחסין“ לר' אברהם זכות, „שבט
יהודה“ לר' שלמה אבן וירגה, „שלשלת הקבלה“ לר' גדליה בן יוסף חיאי,
„מאור עינים“ לר' עזריה מן האדומים, „צמח דוד“ לר' דוד גנון, „סדר
הדורות“ לר' יחיאל הילפרין ועוד. כמה מהמחברים הנ"ל, ועמהם רבים אחרים,
לא הסתפקו בחבור רשימות כרונולוגיות בלבד, אלא התעמקו גם בחקירות
כרונולוגיות לשם ברור כמה שאלות וספקות (ובזה סייעו לא מעט לחקירה
ההיסטורית המדעית) והרבו לטפל גם בכרונולוגיה הטכנית, הינו תורת הלוח
העברי והלוח בכלל, שבלעדיה לא תתכן חקירה כרונולוגית והיסטורית יסודית
ומדויקת. מקצוע הכרונולוגיה נחשב לחלק מלמוד התורה בכלל, ערכו לא

היה פחות מערכם של שאר מקצועות התורה, ואין לך גדול מגדולי התורה שלא היו לו ידיעות רחבות במקצוע זה ושלא טפל בו בחבוריו, אם בין שאר הענינים לפי הערך הראוי לו, או גם בחבורים מיוחדים; ושוב לא אוכיר מבין האחרונים אלא את הגדולים בהם: הגאון ר' יעקב עמדין (יעב"ץ) והגר"א. ומסרת זו ביחס לחשיבות המקצוע הזה עברה גם לספרות ההשכלה; שום חוקר נכבד בתקופה זו לא זלזל בו – ונזכיר רק את הרנ"ק שהקדיש בספרו „מורה נבוכי הזמן” מקום חשוב לחקירה כרונולוגית, וא. ה. ניס בעל „דור דור ודורשיו”. בסוף תקופת ההשכלה קמה חבורת סופרים שהחיו את החקירה הכרונולוגית ועשו אותה ענין לקהל הגדול, ובראש חבורה זו עמדו ח. ז. סלונמסקי מצד המשכילים וצ. ה. פינלס מצד החרדים. באותה תקופה בערך חובר ונדפס (ה'תרנ"א) הספר „עתים לבינה” לר' יוסף גינזבורג, ספר שמושי לעניני הלוח העברי ושל העמים, שהיה טוב ומתאים לימנו ולחוגי החרדים, שלהם נועד, ובחוגים האלה משתמשים בו למעשה עד היום, מחסרון ספר חדש יותר מתאים לזמננו. קשים ממנו לשמוש. אבל חשונבים ממנו מפאת ערכם המדעי היו הספרים במקצוע הכרונולוגיה הטכנית שקדמו לו: „מועד מועדים” לצבי פילופובסקי (לבדון ה'תרכ"ח) ו„עדן עולמים” ליוסף ליב זוסניץ (ורשה ה'תרמ"ח). לשרידי הדור ההוא יש למנות את החכמים ח. י. בורנשטיין וצ. ה. יפה שהשאירו לנו חבורים מקוריים ורבי חשיבות בחקירת הכרונולוגיה. ההיסטוריונים העברים האחרונים שהיו להם במקצוע הכרונולוגיה ידיעות מספיקות לחקירתם ההיסטורית היו החכמים ש. ברנפלד וי. נ. שמחוני, כפי שמוכיחים חבוריהם, אעפ"י שגם הם לקו פה ושם בשבוסים כרונולוגיים שלא באשמת מחבריהם. ברשימה הנ"ל לא נתפנתי בשום אופן לתת ביבליוגרפיה שלמה של המקצוע, וכאמור לא הזכרתי אלא את המצינים בספרים ובמחברים של כמה דורות. כמו כן לא פה הוא המקום לבאר את טיבו ולהעריך את ערכו של כל אחד מהם: ענין זה דורש מחקר מקיף מיוחד, ובשעה זו אנוס אני להשאירו לאחרים או לזמן אחר ולמקום אחר. הצד השווה שבהם הוא, שכלם היו פחות או יותר טובים לשעתם ומתאמים לדרך הלימוד ולדרגת ההשכלה של הדור שבו נכתבו.

מה מצבה של ספרות הכרונולוגיה בימינו?
אפשר וצריך היה לקוות, שעם פריחת ספרותנו החדשה בארצנו, הבאה להמציא לנו בכלים עברים את כל אותם ערכי התרבות הכללית והעברית שהיינו חסרים אותם קודם לכן, ובכלל זה תקומת היסטוריוגרפיה עברית מקורית במקום הלוועזית שהכרחנו להסתפק בה או בתרגומיה הזעומים עד עכשיו. – בתקופה זו אפשר וצריך היה לקוות שיושם לב כראוי גם למקצוע הכרונולוגיה ויקדש לה המקום הראוי לה; ולא עוד אלא כמו בכ"ש שאר המקצועות כן גם במקצוע זה תעשה ההתאמצות הראויה לבער ממנו את הקוצים והחרולים הרבים שעלו בו בהכרח במשך הדורות, לשפרו ולשכללו ולהביאו לידי תקונו הגמור, בהתאם לדרך הלימוד ולדרגת ההשכלה של דורנו. ולא היא. העיון כמעט בכ"ש ספרי ההיסטוריה הנכתבים אצלנו מעיד על זלזול גדול בפרטים הכרונולוגיים ועל חסרון ידיעה גמור במקצוע הכרונולוגיה

הטכנית. המחברים לוקחים את התאריכים מספרי היסטוריה ישנים או איש מרעהו על כל שבושיהם הישנים וטעויות הדפוס החדשים בלי שום בדיקה והבחנה, מפני שאין להם הידיעות הדרושות לשם בדיקה, עד שאפשר לומר בלי שום גוזמה, שאין לך אף ספר אחד בספרותנו ההיסטורית שאפשר יהיה לסמוך על החלק הכרונולוגי שבו.

אולי ימצא מישהו שיראה גם בתופעה מוזרה זו סמן טוב וצִלִּיה של ספרותנו החדשה ותרבות דורנו, באמרו, כי תפקידה האמתי של ההיסטוריה הוא לא לרשום את התאריכים המפורטים של המאורעות אלא למצות את משמעותם, להעלות את הלקח הצפון בהם ולחשוף את נשמתם; ואולם השכל הישר הפשוט אומר, שאין נשמה בלי גוף ושונה מגוף מתוקן בסדר אבריו, אף נשמתו שונה מנשמתו. לא יתכן שסדר המאורעות של איזה דור לא ישפיע על המסקנות שיש להוציא מההיסטוריה של הדור ההוא. אין בכלל אלא מה שיש בפרטים שמהם הוא מצטרף בהוספת אופן צרופם של הפרטים האלה. אותם הפרטים בצרוף אחר מהוים בהכרח כלל אחר. מי שמולול בקביעת התאריך המדויק אפילו של מאורע ממדרגה שניה, סופו לזלול בסדר המאורעות בכלל ואז אין מפלט לו מן הסכנה האורבת לכל היסטוריון, והיא: לכפות ולאנוס קצת את המאורעות והעובדות כדי לשעבדם להנחה הקבועה בהכרח פחות או יותר בלב כל היסטוריון מראש, בהתאם למעמדו, לטביבתו ולכמה מסבות אחרות, שאין האדם באשר הוא אדם יכול לעולם להשתחרר מהם כליל.

אין אני מתכוון בשום אופן לפגוע חלילה בכבוד ההיסטוריונים שלנו. חזקה, כל אחד מהם עובד את מקצעו באמונה, מתוך פִּוְנָה ישרה ונאמנה, וכבודו של כל אחד ואחד מהם במקומו עומד. אבל רבם ככלם יודעים בעצמם ומודים בלקוי של הצד הכרונולוגי שבמשנתם, והם מצדיקים את נפשם בטענה זו: – הכרונולוגיה היא מקצע הדורש צִמּוּד, אִמּוּן והתמכרות כמו כל שאר מקצעות המדע, וההיסטוריון הנאלץ להִעְזֹר לשם חקירותיו בכמה-ענפים מדעיים שונים, אי־אפשר לו להתמחות כל צרכו בכל אחד ואחד מהם. אצל אומות העולם טורחים המומחים שבכֹּף מקצע להתקין ספרי עזר ושימוש נאותים, וההיסטוריון בא ולוקח מן המוכן את כל הנדרש לו בלי בדיקה וטרחה יתירה. אכן, רבם של ספרים כאלה אין הוצאתם אפשרית אלא על ידי מכונים מדעיים מיוחדים המתפרנסים מכספי הקהל או הממלכה. ואם מכונים כאלה מועטים אצלנו ואלה המתקיימים צִדִּין לא נתנה להם האפשרות לִטְפֵּל בהוצאת ספרים בכרונולוגיה שלנו לכֹּף ענפיה – לא אשמתנו היא זו, ואין לנו אלא להצטער על כך ולצפות לימים טובים מאלה. – ובעל כרחך אתה מודה שיש הרבה אמת בטענה זו.

הכרונולוגיה
 כשנתעוררתי, לאחר הכשרה נאותה ועבודות הכנה של שנים, לגשת אל הנסיון של חבור כרונולוגי, באתי עד מהרה לידי הכרה ברורה, שאי אפשר לבנות את הכרונולוגיה של ההיסטוריה העברית בלי להקדים לה את הכרונולוגיה המסרתית – מהי ?
 המסרתית. בתחלה נדמה לי שאפשר לפטרה בהרצאה קצרה מאד, שלא תהא

אלא חלק זעיר של הכרונולוגיה העברית בכלל; משהתחלתי לספל בה הלכה ההרצאה והתרחבה יותר ויותר, ולבסוף קרני מקרה האיש שחפר בשדהו לפי תומו, ובמקרה נתקל מעדרו בשרידי בנין עתיק, וככל אשר הוסיף לחפור כן נתגלה לפניו הבנין יותר ויותר, עד שלסוף מצא במעמקי האדמה ארמון גדול, נהדר ומשוכלל להפליא.

תהי השקפתנו על הכרונולוגיה המסרתית מה שתהי, אבל ברי לי כיום, כי גם הכופר בה, אם יסריח את עצמו להכירה במדה מספיקה, יהא מוכרח להודות, שהיא הנה יצירה בפני עצמה, ויצירה שלמה ונפלאה, שלמה בתוך עצמה ומותאמה יפה בכל חלקיה; ויצירה זו מעידה על רמה תרבותית גבוהה מאד עם חוש מדעי טבעי של יוצריה.

על כך מעיד קודם כל הרעיון גופו, להכניס סדר בדברי ימי עם במשך ארבעת אלפים שנה, שתהלתם ואפילו רבם לוטים עד היום, ואולי ישארו לוטים עד עולם בערפל הדורות. אין זה חשוב כלל, אם לפי ידיעותינו היום (שעדין הן מעורפלות ומפוקפקות מאד ביחס לימי קדם) נתגלתה בחשבון המסרת טעות במאה או מאתים שנה. טעות זו אינה מפחיתה כלום מערכו של הנסיון שנעשה מתוך הרגשת הצורך לסדור הזמנים. כיום ידועות לנו כמה שיטות מדעיות שהכחשו במקצת מפרטיהן או גם ברבן, ובכל זאת חוללו מהפכה ופתחו תקופה חדשה במדע. איני חושש לאמר, כי השאיפה שהולידה את יצירת הכרונולוגיה המסרתית היא שאיפה מדעית צרופה במובנה הנעלה ביותר, היגו שאיפה להכיר את העולם ולגלות את מסתוריו. ביסודו של „סדר עולם“ אין שום כוונה דתית, וכן בכמה חבורים מיוחדים לכרונולוגיה שבאו אחריו, אם כי זאת אין לומר בשום אופן על שאר מקורות התלמוד והמדרש, שכל חישובי הזמנים וסדורי הזמנים לא נעשו אצלם אלא מתוך כוונות דתיות בלבד. בצדק יאמר ח"י בורנשטיין („תאריכי ישראל“, „התקופה“ ט עמ' 215): „ס"ע היה הראשון אשר ברוח בקרת ובהשכל ובדעת התחקה על כל קוץ וקוץ שיש לו קשר ויחס כל שהוא עם חשבונות הזמנים שבמקרא, ולא הניח דבר קשה אחד שלא נתעורר עליו, ולרבות משאלותיו לא מצאו גם חוקרי המקרא בזמננו פתרון נכון“. גם ברשימות האסטרונומיות ובחשבון הלוח שב„פרקי ר' אליעזר“ אין שום מצע דתי, אלא נכתבו לפי מיטב הידיעות או ההשערות של המדע בימי מחברו.

ואותם הנוהגים לזלזל בכרונולוגיה המסרתית משום הלקויים שהם מוצאים בה כדאי שישומו אל לב ויזכרו, כי ספר התנ"ך היה ליוצרי הכרונולוגיה לא רק ספר חקים קדוש ונבואה אלהית, אלא גם תעודה ארכיאולוגית כבירה, התעודה הארכיאולוגית היחידה שהיתה ידועה בימיהם. השקפה כפולה זו על ספר התנ"ך היא ששמה יסוד לעבודת הפענוח שעבדו יוצרי הכרונולוגיה בתעודה זו. הם פענחו אותה על פי רוב באותם הדרכים המדעיים שבהם משתמשים חכמי הארכיאולוגיה בימינו ביחס לתעודה או כתבת עתיקה, אבל בהבדל יסודי אחד: חכמי ימינו מוכרחים קודם כל לבדוק כל תעודה אם אינה מזויפת או אין בה דברים הסותרים את העובדות הנחשבות למאושרות ומקוימות מתוך תעודות אחרות, וכשהם מוצאים בה

דברים כאלה עליהם לברר איזו משתי התעודות נאמנה יותר. לחכמי התלמוד היתה עבודה זו מיותרת, משום שהאמתיות המחלטה של כל דברי התורה והמקרא היתה בעיניהם נעלה מעל כל ספק. אבל במדה ידועה לא פוטרו לגמרי גם מעבודה זו, שכן מצאו לפעמים בתנ"ך גופו כתובים סותרים זה את זה, ואז הכרחו לבאר אותם, לפענח את המשמעות הצפונה בהם המאמתת את שניהם כאחד. אם נחלקו כמה פעמים בבאוריהם ובמסקנותיהם, הרי אנו מוצאים גם בימינו, ששנים או יותר חכמים המפענחים תעודה ארכיאולוגית מחולקים בדעותיהם ומגיעים לידי מסקנות שונות, ובעל כרחך אתה אומר שאחד מהם טועה. ואולם עקר הלקוי שחכמי ימינו מוצאים בכרונולוגיה המסרתית מקורו לא בדרכים שבהם השתמשו יוצריה לפענח הכתובים ולפרושם אלא בזה שלא הנהיגו את ה"תיקון" שבתלמוד, הינו שלא למדו את לשונם לאמר "לא ידעתי". הם שאפו לברוא שיטה כרונולוגית שלמה, שלא תחסר בה אף חוליה אחת מן החוליות המחברות אותה, ואם אחת החוליות לא היתה מפורשה בתעודה היחידה שהיתה לפנייהם וגם לא יכלו להוציא את הסתום מן המפורש, היו מבטלים אותה לגמרי. וכך מצאו, למשל, שכורש לא מלך אלא ג' שנים, משום שבמקרא לא פורש יותר מ"שנת שלש לכורש", ואלו אחשורוש מלך י"ד שנה, ש"ב מהן מפורשות באסתר, ועוד ב' שנים היוצאות משני כתובים אחרים שם; שעלית צורא ונחמיה היתה סמוכה לגמר בנין הבית השני, משום שמיד לאחר הנוכת בנין הבית נאמר "ואחר הדברים האלה" ולא פורש שעבר בינתיים מספר כך וכך שנים וגם אין שום רמז על אילו מאורעות בשנים שבינתיים; שמלכות פרס בפני הבית היתה לי"ד שנה, משום שמספר זה ולא יותר יוצא ממספר שנות מלכי פרס המפורשות במקרא. ואולם דרך זו שכיחה לרוב גם במדע: כמה תיאוריות נחשבו ימים רבים למדעיות, ודאיות ומאושרות, משום שלמעשה היו מספיקות לצורך האדם, ולא נמצאה שום עובדה סותרת אותן, ובכל זאת נתבדו לבסוף. ואולי צדקו יוצרי הכרונולוגיה המסרתית, שמוטב להם לתת שיטה שלמה ומסודרה כל צרכה, ואפילו אם יש בה קצת לקויים, מאשר להפקיר את דברי ימי ישראל לצא סדרים. ודוקא בזה יש לראות את זכותה הגדולה של הכרונולוגיה המסרתית, שהצילה את דברי ימינו מתהו ובהו גמור.

מהותו ותכנו של הספר שלפנינו מודעה: לא באתי פה לחלוק על הכרונולוגיה המסרתית, לא לתקנה ולשנותה, כדרך שנסו רבים לעשות, אלא רק להרצותה בלבד, כמו שהיא, ודוקא בדיוק גמור ככל האפשר, לכל פרטיה ודקדוקיה. משום מה ולמה? משום שהיא פְּרַנְסָה את ספרות התלמוד ואת ספרות ישראל שלאחריה (ובמדה ידועה גם את ספרות העולם) במשך דורות רבים מאד, ובחוגים רחבים עד היום; משום שהיא משמשת עד היום מפתח לכמה חלקים של אותה ספרות התלמוד, שהיא אחד הנכסים היקרים ביותר שלנו; ומשום שכרונולוגיה זו קשורה באלפי גימנים גם בכרונולוגיה המדעית, ואי אפשר לזו בלא זו.

חלק א' זה של הספר "סדרי זמנים בדברי ימי ישראל" מקדש כלו

להרצאה מפורטה של סדרי הזמנים לפי המסרת עפ"י „סדר עולם” ושאר מקורות התלמוד והמדרשים. אגב הרצאה נתגלה פה ושם הכרח לבאר את המקומות הסתומים והקשים (כשם שרוב עניני התלמוד אינם נקנים ללומדיו בלא פרוש), ופעמים גם להעיר איזו הערה, בלי צאת בשום אופן מגדר המסרת. הפרושים וההערות נתנים באופן נפרד חוץ לפנים העיקרי. ענינים כרונולוגיים מיוחדים, שאי אפשר היה לכללם בערכים הבודדים שבפנים הספר, הורצו במאמרים מיוחדים שנספחו אליו בסופו. כמו כן ראיתי לי הכרח להקדיש בסוף הספר מספר מאמרים מיוחדים לפתרון שאלות חשובות של הכרונולוגיה המסרתית, שזה מדורות נתלבטו בהן סופרים וחכמים (כמו חשבונות מניני היצירה והשטרות, חשבון שנות השמיטה והחרבן, שאלת ראש השנה אצל העברים בימי קדם ועוד), ונראה לי כי עלה בידי לפתור את כל השאלות האלה פתרון מחלט ולברר את כל הספקות שנתעוררו בהן.

כדי שלא יהפך הספר לרשימה יבשה של תאריכים, שאינה ענין אלא למעינים בו בשעת הצורך, וכדי לעשותו במדה ידועה לספר קריאה שוה לכל נפש, מצאתי לנחוץ שלא להסתפק בזכירה-רמזיה של המאורעות (שאגב כרוכה בה למעינים סכנה גדולה של טעויות), כי אם להרצות בקצור נמרץ גם את תכן כל ספורי המקרא בהוספת מראי מקומותיהם המפורטים, ועל ידי כך התברר ממילא סדר המוקדם והמאוחר של כל כתובי התנ"ך לפי המסרת. בהרצאת הדברים השתדלתי ביחוד להדגיש, ובמקום שיש צורך—גם לפרש את כל הבטויים והענינים שיש בהם איזו שיכות לחישוב זמנים. על אלה הוספתי את

בשם „מדרש זמנים” אני קורא ללקטים מתוך כל ספרות שני התלמודים, הירושלמי והבבלי, והמדרשים, הנכנסים בגדר סדר הזמנים או חישוב זמנים (אבל, כמובן, רק אותם שיש להם שיכות לדברי הימים או לעניני הכרונולוגיה הטכנית, ולא סתם עניני הלכה; כאלה האחרונים השתמשתי רק במקרים יוצאים מן הכלל כשהיה בהם צורך להסברת איזה כתוב), והפ כלם באים בספר הזה בסוגרים מרבעים □. כדי להבחין ביניהם ובין הדברי המפורשים במקרא.

כל המצין במאמרים האלה בשימת הלב הראויה יכיר בהם שני יסודות: יסוד הדרש ויסוד ההיסטוריה. הדרש בדרך כלל הוא יצירה יהודית נפלאה ומיוחדת במינה, היא הצורה המקורית שיצרו חז"ל באותו מקצוע הספרות הנקרא בימינו „ספרות יפה”. כמו במיטב ספרות זו כן גם בדרש, על פי רוב, אין אמת עובדתית, אבל יש בה אמת פנימית נעלה; לא מה שהיה או מה שיש ממש, אלא מה ואיך שראוי להיות. ואולם ההיסטוריון שאינו שואף אלא לגלות ולקבוע את העובדות כמו שהן, אף אם הוא מחונן ברוח פיוטית הנהגית ומתפעלת ממיטב הדרש, בכ"ז הוא מוכרח לפסול לגמרי את הדרש כחומר היסטורי. אבל במקרים רבים מאד צפון בדרש גם גרעין היסטורי. גרעין זה הגיע לחכמינו אם על ידי שהוציאוהו, בכח אינטואיציה מיוחדת, מתוך הכתובים והעובדות הידועות, או דרך הקבלה. הקבלה, כפי שמתברר מתוך כל המקומות ששם היא נזכרת (עין לפי המפתח), בדרך כלל היא מסורת, כלומר דבר הנמסר

מדור לדור ומקבל כעובדה שאין להטיל ספק באמתותה, אעפ"י שאינה מסתמכת על שום הוכחה. אבל גם בקבלה יש להבחין בין שני גננים: פעמים היא עובדה ממש, כלומר: לפי המתואר החלה להיות נמסרת מדור לדור מיום שארעה; ופעמים היא רק, גמרא, דבר שנלמד פעם בבית המדרש והחכמים החליטו לקבלו, ומאו נעשה למסורת. דוגמה לכך, עד כמה חשובה הקבלה כחומר היסטורי, ימצא הקורא בנספח ו: מתוך טעות בחשובי הזמנים הגיע הרמב"ם לידי מסקנה מוטעת מאד בחשבון השמיטות, שעמדה בנגוד לדעת הגאונים, שלפי דעתו היתה היא מוטעת, ואף על פי שהיה בטוח בצדקתו בכל זאת בטל את דעתו מפני דעת הגאונים, משום שהכיר בכח הקבלה: „שהקבלה והמעשה עמודים גדולים בהראה ובהן ראוי להקלות“, וככה ניצל הרמב"ם גופו מטעותו, אעפ"י שהיא לא נתבררה לו (עין נספח ו' סמן ז, עמ' 314).

אלו היו שני היסודות האלה, הדרש והגרעין ההיסטורי שבספרות התלמוד והמדרשים, מסימים ונפרדים זה מזה, כי אז היתה עבודתי בספר הזה קלה הרבה יותר משהיתה: די היה לי לברור רק את המאמרים שיש בהם גרעין היסטורי ממש ולהניח את השאר במקומם, שכן בשום אופן לא נתכונתי להכניס בספרי עניני דרוש סתם. אבל שני היסודות באים בספרות התלמוד בלולים ומעורבים זה בזה עד שאין להבחין ביניהם. אין שום ספק שכמה דברים הגיעו לידי חכמינו בדרך הקבלה בשני גוניה, אבל בכל זאת התאמצו למצוא להם סמך והוכחה בדרך הדרש. וככה אנו מוצאים הרבה מאמרים הנראים בעינינו כדברי דרש בלבד, אם כי באמת צפון בהם גרעין היסטורי, ולהפך, יתכן כי כמה דברים הנמסרים כדברי קבלה אינם אלא דברי דרש. ההבחנה הגמורה בין שני היסודות האלה אינה אפשרית אלא על ידי חקירה עמוקה ובעזרת תעודות היסטוריות מוכחות ומאושרות מן החוץ; מן הצד השני ברור, כי כמה ממאמרי חז"ל עלולות לשמש סיוע רב לשם ברור תעודות היסטוריות מן החוץ.

מטעם זה לא ראיתי לפני דרך אחרת אלא לרכוז בחלק זה של הספר את כל החומר שיש בו מיסוד הזמן וחישובי זמנים הנמצא בספרות התלמוד והמדרשים. מקצת מן החומר הזה נצברה בחבורים הכרונולוגיים הקודמים, ומכלם הגדיל לעשות בעל „סדר הדורות“, אבל כל זה אינו אלא כמעט כטפה מן הים בהשוואה לכל החומר כלו, וחוף מזה לקה „סדר הדורות“ בערבוביה נוראה ובטעיות ושבושים לאין מספר אפילו במהדורתו המתוקנה כביכול, ומשום זה הכרחתי לעשות את כל המלאכה מחדש על פי המקורות הראשונים. ואם כי קשה לצפות לשלמות גמורה במעשה ידי אדם, בכל זאת אני מקוה, כי עלה בידי להשיג את השלמות האפשרית ולא שיירתי שום דבר שיש בו חשיבות ממשית לעניננו, שלא הכנסתי אותו לכאן, ואם ימצאו המעינים הבקיאים, לאחר עיון ראוי, כי בכל זאת נשאר פרט ועוללות, אהיה אסיר תודה אם יעירוני עליהם. כאמור, הרבה מן החומר הזה אינו אלא דברי אגדה ודרש, אבל הוא מראה על החבה הגדולה שחבבו חז"ל את החשובים הכרונולוגיים, עד שבמאורעות חשובים בתולדות האומה לא הסתפקו בדיעת שנת המאורע, חדשו ויומו, אלא גם יום השבוע ושעת היום או

הלילה בדיוק, ובכמה מקרים מענין הוא לראות באילו דרכים השתמשו כדי להגיע אל הידיעות האלה.

רוב המאמרים השייכים ל„מדרש זמנים“ נשלבו בהוצאת המאורעות, כהוספה צפנתובים שעליהם נדרשו, כל אחד במקומו הראוי לו; המאמרים לספרי תהלים, משלי, איוב, שיר השירים, איכה וקהלת רכזו בהוספה מיוחדת בשם „מדרש זמנים“, כדי שלא יגרמו להפסקה גדולה יותר מדי בגוף הספר, ואחריהם באה קבוצת מאמרים סתם שאין להם קשר לשום פסוק, אבל שייכים הם ל„מדרש זמנים“. ורואה אני חובה להעיר, כי משום ההכרח לקצר עד כמה שאפשר, וביחד עם זה לשם הסברה מספיקה, לא יכולתי להקפיד תמיד למסור את המאמרים מלה במלה בדיוק גמור, כי אם על פי רוב רק את תמציתם עד כמה שהיא נכנסת בגדר ענייננו אבל תמצית זו כמובן נמסרה בדיוק לפי משמעותה הנכונה. מראה המקורות בצד כל מאמר (באותיות פטיס ובהגהה קפדנית) יסיע לקוראים המעוניינים למצוא כל מאמר במקורו. במראי המקורות הסתפקתי על פי רוב במראה מקום אחד, אם כי הדברים נשנים בכמה מקומות במדרש אחד וגם בכמה מדרשים אחרים. פעמים בלי שנויים ופעמים בשנויים קלים; ורק בשנויים חשובים בחרתי את הנוסחה שנראתה בעיני נאותה ביותר, ופעמים הבאתי גם שתי נוסחות או יותר והראיתי את מקומן. המפתחות הנתנים בסוף הספר נותנים את האפשרות להוציא בקלות מתוך הספר הוזה בכל הזדמנות את כל התועלת והידיעות שהוא מכיל בקרבנו. בסדר השנים והמאורעות לפי המסרת נמצאים לפעמים (אפילו במקור אחד) אי-דיוקים ואי-התאמות, שאין אפשרות לישבם אלא בזה, שהחשובים נעשו ע"י מחברים שונים ובדרכים שונות, או בטעויות ושגיאות שנעשו ע"י המעתיקים או בדפוס. רק לפעמים רחוקות העירותי עליהם במקומם, ועל פי רוב השארתים בסתירתם, וצדקו בענין זה בהחלט דברי הגאון יעבץ בבאורו לס"ע (פרק א ציון ד): „ותוספות שם (ר"ה יא). נדחקו לישוב הסתירות שבענין, ולא עלתה בידם כמו שיראה המעיין. אבל תדע שאין זה חדוש, כי גם במשנה מצויות סתירות כידוע, זמנין דסתם רבי כחד וזמנין כאידך, וככה יש סוגיות בתלמוד הפוכות זו מזו, כמו שכתבו בעלי הכללים, וכן מצינו במדרשים שחלוקים הם דבריהם; בעל מדרש אחד עצמו במקום אחד הולך בשיטה זו ובמקום אחר מאותו ספר באותו ענין תופס שיטה אחרת, וכן בדבר זה בבראשית רבה חלוף, בחלוף מקומות, וכן ב„סדר עולם“ ארץ כזה וכו'. ומאן דמתרגם לי ב' פרקים הללו אליבא דחד תנא מובילנא מאניה בתריה“—פעמים נהגתי לתת שתיים או שלש דעות, אם הן באות ממקורות השונים וקדמונים, אבל בכמה מקרים הסתפקתי במקור החשוב והקדמון ביותר. הנה כן לא השתמשתי בתאריכים של ספרים כמו „ספר הישר“ ו„ויספון“ אלא במקרים שתאריכים אלה לא פורשו בשום מקום אחר; ואלו בתאריכים שהם מחולקים עם קדמונים מהם ותרתי עליהם ובטלתיים מפניהם. כמו כן לא יכולתי להמיק שום תועלת מ„סדר עולם זוטא“, ראשית, משום שמלכתחלה חָבַר כקצור של „סדר עולם רבה“ (ועוד בהוספת מגמה מיוחדת הורה לרוח המקור), ומכיון שהמקור היה לי תמיד לעינים, לא מצאתי עוד

חפץ בקצורו ושנית, נשתבש „סציו“ במשך הדורות כל כך. שאי אפשר עוד לסמוך עליו. וכן כמעט לא לקחתי בחשבון (ביחס לכרונולוגיה המסרתית) ספרים כמו „שלשלת הקבלה“, „יוחסין“, „צמח דוד“ ודומיהם.

בבאור המקומות הקשים והסתומים סמכתי רק על הספרים ומפרשיהם פרוש רש"י למקרא ולתלמוד ועל פרושו של שמשון מקורות הגרי"א (ופעמים גם על פרושו של הגי' יעבץ) לחבור ספר זה ל„סדר עולם“, רש"י – מפני כמה טעמים: ראשית,

מפני ש„בכל ביתי נאמן“ רש"י למסרת לכל פרטיה ודקדוקיה, וכפי שאמרתי הקפדתי לערוך חלק זה על טהרת המסרת. שנית מפני שברש"י התאחדו והתמוגגו לידי מציגה נפלאה פשטות ותמימות מפתיעה ביחד עם בינה ישרה ומעמיקה, שכל רחב ועמק כים. במשך הזמן הרב שטפלתי בחבור זה הכרחתי לעיין בעשרות מפרשים, וראה זה בדקתי ומצאתי דבר נפלא: הטעויות אצל רש"י פחותות לאין ערך מאשר אצל כל האחרים ומגיעות כמעט לאפס, לפחות במקצת זה שאנו דנים בו. כל ערעוריהם וקושיותיהם של מפרשים אחרים על פרושיו של רש"י בטלים ומבוטלים לאחר עיון מעמיק ובדיקה יסודית, ועל פי רוב לא באו אלא משום שהמקשים לא ירדו כראוי לכל עמק הענין כמו רש"י או שסעו בדבריו. היו לי מקרים מדהימים ממש: פעמים, לאחר טרחה מרבה וחקירות ארכות ומגיעות הגעתי לידי איזו מסקנה חשובה, ור"י משים נתמלא לבי גאווה על החדוש שחדשתי ושאיש לא עמד עליו עד עתה – ולסוף מצאתיו אצל רש"י מבע בפשטות כזו, כאלו היה זה דבר מובן מאליו. שלישי, מפני שסתם דברי רש"י לא מלבו נאמרו אלא מה שקבל ושמע מפי רבותיו או מה שמצא אי-שם בים התלמוד והמדרש הגדול. זכרנו ובקיאותו בים הזה הם לאין שעור, אבל מה שמפליא ביותר הוא, כיצד הוא יודע להשתמש בבקיאותו בכל מאמרי התלמוד והמדרש, לעשות מהם צרופים נאים, להעזר בהם במקרים הנאותים ביותר, בחינת „לכל זמן ועת לכל חפץ“. עובדה זו גותנת לך את היתרון, שאם קשה לך למצוא את מקורם של הדברים או שאין שעתך פנויה לחפושם מיגעים, אתה יכול בלב סמך ובטוח להביאם בשם רש"י. רק לעתים רחוקות הכרח רש"י להביע את דעת עצמו, „מלבו“, בלי שמצא לו סמך לכך באיזה מקור, ובמקרים כאלה הדגיש בכל פעם: „אומר אני“, „ואומר אני“, וגם מדה זו ולשון זו דא מלבו המציאן אלא מרבי למדן, עין למשל מגלה ד: „רבי אומר: אומר אני“ וכ'.

והגרי"א – לא רק משום שאף הוא היה נאמן לכל המסרת וכן בית בכל חדרי התלמוד והמדרשים, אלא בעקר משום שהיה מגיה נמרץ ועשוי לבלי חת. בספרי התלמוד והמדרש הבודדים עלו במשך הדורות הארפים הרבה קוצים וחורלים: הסציות והשבושים המרבים של המעתיקים והמדפיסים בזה אחר זה, אף יד הצנזורים מטעם כנסית הנוצרים והממשלות חלה בהם לשנות מה ושם ככל העולה על רוחם, ועוד נמצאו כמה הדיוסים, שמחסר הבנתם דמו למצוא שגיאות והרשו לעצמם „לתקן“ (וביחוד מרבים „תקונים“ מעק אלה ב„סדר עולם“), ובהו הוסיפו קלקולים על השגיאות והקלקולים מכל

המינים והרבו את המבוכה. זכותו הגדולה של הגר"א היא, שלא נרתע מפני קדושת המלה המודפסה, ובעזרת זכרוננו ובקיאותו העצומה (ובעקר, כפי שנתגלה לאחר מותו, בעזרת המון כתבי יד מוגהים שהצליח לרכוש לו) הצליח לבקר הרבה מן הקוצים האלה ולהחזיר על פי רוב את נוסח התלמוד לתקונו הראשון, ובכלל זה החזיר קדמותו את הנוסח של „סדר עולם“.

כנגד זאת הכרחתי לנתר על רוב פרושיהם של שאר המפרשים, לא רק על הבינונים שבהם, שכמה מהם מגלים אי-ידיעה מחריד במקצע הנדון, אלא גם אישים גדולים ונכבדים מאד, כמו הראב"ע, הרד"ק, הרלב"ג, דון יצחק אברבנאל ועוד, ובפרט בעל „מאור עינים“, אשר עם כל גדלותם בתורה ונאמנותם לתורת ישראל עוררו ספקות בכרונולוגיה המסרתית, ומהם גם נסו לערער את יסודותיה. אין ספק שהם כלם סיעו במדת מה להתפתחות הכרונולוגיה המדעית, ובמובן זה תצין פעלתם במקומות הראויים בשאר חלקי החבור הזה, אבל הצד השווה שבכלם, שהם יצאו מכלל הכרונולוגיה המסרתית הצרופה (וברבם לכלל הכרונולוגיה המדעית לא הגיעו), ולכן לא יכולנו להזקק אליהם בחלק זה של הספר, שכל עקרו, כאמור, אינו בא אלא להרצות את הכרונולוגיה המסרתית בכל טהרתה.

מטעם זה יובן מאליו שלא יכלתי להשתמש בחלק זה שבספר בחמרי הכרונולוגי שבספרים החיצונים והגנוזים, ולא כל שכן בספרות בקרת המקרא בין שמחבריה הם מבני ברית ובין שאינם בני ברית.

כמה מן הכרונולוגים שבהם אמנם מטפלים במה שהם קוראים „כרונולוגיה טרדיציזנלית“, אבל בזה הם מתפונים לכרונולוגיה המקראית על פי החקירה המדעית, אבל לא לכרונולוגיה המסרתית במובן שלנו, שמקורותיה היחידים הם: התנ"ך, ספרי התלמוד והמדרש וגדולי מפרשיהם הנאמנים להם ביותר, והם שמשו יסוד לחבור הספר הזה.

לסוף עלי להעיר, כי הכרונולוגיה המסרתית מטפלת בעקר בדברי הימים של תקופת המקרא, ובעצם היא מסתימת עם תקופה זו, הינו עם גמר בנין הבית השני ועלית עזרא ונחמיה; מכאן ואילך אנו מוצאים ב„סדר עולם“ רק מספר זעום מאד של תאריכים כוללים עד מלחמת בן כוזיבא (בר כוכבא), וגם בשאר ספרי התלמוד אין אנו מוצאים אלא תאריכים מועטים מאד מכל דברי ימי ישראל מזמן נחמיה ואילך. הכרונולוגיה המפורטת של כל אותה התקופה תבוא בין השאר בחלק השני על פי אותם המקורות ובעקר על פי המקורות שמחוץ לספרות התלמוד.

הבעת תודה מיוחדת

בוז אני רואה לי לחובה נעימה ביחוד להביע את תודתי הרבה להרב החכם הגאון האמתי ד"ר ש. ביאלובלוצקי, החריף והבקי בכל חדרי התורה, אשר הואיל בטובו לקחת עליו את הטורח הגדול לקרוא את כל הספר הזה בעלי ההגהה, וסיע בידי לשפר וגם לתקן בו כמה פרטים ופגמים. כמה מהערותיו הכנסתי בפנים הספר בסמן שמו. בי (ביאלובלוצקי); אבל מרובות מהן הערותיו, שלא היה בהן לרשמן על שמו, והן היו לברכה לספר, ובכמה מקרים הועילו להצילני מטעיות (אמנם לא בשאלות העקרויות הגדונות בספר זה). – טעיות שאין מפלט מהן לשום חוקר בכלל והכרוכות בהכרח בעבודה כזאת שהיא רבה ככלה לקוטים מן הים הגדול של התלמוד והמדרשים.

מובן מאליו, שכל השגיאות, הטעיות והפגומות, שאולי עוד תמצאנה בספר הזה, יש לזקוף פלן אך ורק על חשבוני. כמו כן אין הרב הד"ר ש. ביאלובלוצקי נושא בשום אחריות לא על ההשקפה הכללית הנהוגה בספר ולא על המסקנות הבודדות שאליהן הגעתי במחקרים הבודדים המפורטים בשאלות שונות בין בפנים הספר ובין בהוספותיו.

א. א. עקביא

תח"מ פסח ה' תש"ג

ראשי תיבות וסימנים

פס': פסחים. — פסי': פסיק'. פסיקתא*.) — פרי': פרק. — פרי"א: פרקי ר' אליעזר.
צ"ד: צמח דוד. — צ"ל: צריך להיות.
(ה)קב"ה: הקדוש ברוך הוא.
רבש"ע: רבונו של עולם. — ר"ה: ראש השנה. —
רו"ל: רבותינו זכרונם לברכה. — ר"ח: ראש חודש. —
ר"כ: דר' כהנא (פסיקתא). — רשב"י: רבי שמעון בר יוחאי.
ש': שנה, שנים. — ש"א, ש"א: שמואל א'. —
ש"ב, ש"ב: שמואל ב'. — שה"ש: שיר השירים. —
שהש"ר: שיר השירים רבה. — שופ': שופטים. —
שמ': שמות. — שמור': שמות רבה. — שנא': שנאמר.
תה': תהלים. — תוס': תוספתא. — ת"י: תרגום יונתן. — תנ': תנחומא. — תדב"א: תנא דבי אליהו.

במראי המקומות מהתנ"ך (והוא הדין בכל הספרים המוקדים לפרקים והפרקים לסעיפים) אות אחת או שתי אותיות בצרוף תג או תגים מסמנות הפרק; בלי תגים — את הפסוקים. דגמה: ברי' כ"ו כח — בראשית פרק כ"ו פסוק כח.

במראי המקורות מהתלמוד אות או שתי אותיות מסמנות את הדר; נקודה משמאל לאות: עמ' א' של הדר; בלי נקודה: עמ' ב' או כל הדר.

[] כל הדברים הבאים בסוגרים מרובעים אינם מפורשים בתנ"ך ואינם יוצאים מאליהם משב, כי אם לקוחים מן התלמוד והמדרשים.

* כוכב בסופו של ערך משמע, כי מראי המקורות לערך זה, או מראי מקורות נוספים, ניתנו בראשית אותה התקופה (ולפי הכוכבים קל למצוא את המקום), כדי להקנע מחזרת אותם מראי המקורות בכל ערך; נקודה ופסיק בסופו של ערך משמע, כי צינני מראי המקורות יכואו בערך הסמוך.

ך ם ן ף ץ במספרים משמשים לפי הסדר במקום: ת"ק (500), ת"ר (600), ת"ש (700), ת"ת (800), תת"ק (900).

(* בתום פסיקתא הרשומה בספר זה הכונה להוצאת „מקיצי נרדמים" ע"ש. ש. בובר, ליק. 1868.

אורי"ג: אבות דרבי נתן. — אורי"ט: אדר שני. — אח"כ: אחר כך. — א"כ: אם כן. — אסת"ר: אסתר רבה. — אע"ג: אף על גב. — אעפ"י: אף על פי.
ב"ב: בבא בתרא. — ב"ה: בית הלל. — בהמ"ק: בית המקדש. — במ': במדבר. — ב"מ: בבא מציעא. — במ"ר: במדבר רבה. — בני': בני ישראל. — ב"ק: בבא קמא. — בר', ברא' בראשית. — בר' או בר"ר: בראשית רבה. — ברכ': ברכות. — ב"ש: בית שמאי.
ג"כ: גם כן.

דב': דברים. — דבר': דברים רבה. — דה"י: דברי הימים. — דה"א, דה"א: דברי הימים א'. — דה"ב, דה"ב: דברי הימים ב'. — דנ': דניאל.

הנ"ל: הנוכח (הנאמר) למעלה (לעיל).

וי"ל ויקרא. — ויקר': ויקרא רבה.

זב': זבחים. — זכ': זכריה.

חז"ל: חכמינו זכרונם לברכה.

יהו': יהושע. — יוה"כ: יום הכפורים. — יו"ט: יום טוב. — יו"כ: יום כפור. — י"ר: ילקוט ראובני. — יר', ירר או ירוש': ירושלים. — ירמ': ירמיה. — י"ש: ילקוט שמעוני. — י"שע': ישעיה. — כה"ג: כהן גדול. — כנה"ג: כנסת הגדולה. — כנ"ל: כנוכח למעלה. — כת', כתו': כתובות.

לע"ע: לעת עתה. — לפי"ז: לפי זה.

מ"א: מלכים א'. — מ"ב: מלכים ב'. — מר': מדרש. — מו"מ: מוצא ומתן. — מו"ק: מועד קטן. — מו"ג: מורה נבוכים. — מוצ"ש: מוצ"ש. — מס': מסכת. — מ"ר: מדרש רבה.

נד': נדרים. — נו': נולד, נולדה. — נח' או נחמ': נחמיה. — נ"ג: נבוכדנאצר.

ס"ה: סך הכל. — סה"ד: סדר הדורות. — שה"י: ספר הישר. — סנ': סנהדרין. — ס"ע: סדר עולם. — סע"ג: סדר עולם זוטא.

ע"ד: על דבר. — עו': עזרא. — ע"ו: עבודה זרה. — ע"י: על ידי. — עכ"פ: על כל פנים. — עפ"י: על פי. — ע"ש או ע"ש': עין שם.

(* כמה מאמרים מתוך מדרשים שאינם מצויים בקהל רשמתי מקום גם או רק ב"ש.

סדר י זמנים
של תקופת המקרא

השואת המנינים שבחלק זה

ואילך היא על פי המסורת שקבעה. כי מירידת יעקב ובניו למצרים עד יציאת ישראל ממצרים עברו ר"י שנה (ועין ערך ב' רל"ח-ב'תמ"ח). ולפי זה (ג) המנין ליציאת מצרים מתחיל מניסן של שנת ב'תמ"ח לאדם, ולמן השנה הזאת נעשים כל החשובים של התאריכים הרשומים בתורה ובאגדה ליציאת מצרים, בין לפניה ובין לאחריה. (ד) המנין לחרבן הבית הראשון, שעל פיו נמנות רק ע' שנות גלות בבל; ועין ערך ג'של"ח-ג'ת"ח (ב"חשבון ע' שנה של גלות בבל"). (ה) המנין "לשטרות" המתחיל משנת ג'תמ"ח לאדם. (ו) המנין לחרבן בית שני המתחיל משנת ג'ףכ"ח לאדם. (ז) מנין הנוצרים - עין בכללי ההשואה סמן ו'. וביחס לכל המנינים האלה עין בכללי ההשואה בסמוך ובנספח ו'.

שבעה מנינים מצויים או נזכרים בחלק זה (ועין בנספח ו'):

(א) המנין ליצירה לפי חשבוננו היום, שנקבע על ידי חכמי העבור, והוא מתחיל שנה אחת קודם המנין ממולד אדם; מנין זה רשום רק בו' הערכים הראשונים. מכאן ואילך רשומים מספרי השנים לפי

(ב) המנין ממולד אדם (בקצור: לאדם), המתחיל מן היום שבו נברא אדם הראשון לפי התורה. מספרי השנים לפי מנין זה מפורשים בתורה, בחשבון שנות האבות ותולדותיהם, למן יצירת אדם עד ירידת יעקב למצרים, כשהיה בן ק"ל שנה, ב'רל"ח לאדם, ואח"כ עוד פעם אחת: שנת מות יעקב, בן קמ"ז שנה, ב'רנ"ה לאדם. מכאן ואילך נפסק בתורה מנין השנים לאדם, הואיל שאין התורה מספרת באיזו שנה לחייו הוליד יעקב את בניו, וכן גם הדורות הבאים. רציפות מנין השנים לאדם משנת ב'רל"ח

כללי ההשואה

א. מנין יצירה - מנין אדם (בשניהם תחלת השנה מתשרי). בהשואת השנים ממולד אדם לשנים למנין יצירה שלנו יש להבחין בין השנים א' עד ק"ל לאדם ובין השנים למן ק"ל לאדם. (א) על מספרי השנים א'-קכ"ט לאדם מוסיפים 1 ומקבלים את מספרי השנים המקוננות להן במנין היצירה. על השנים מן ק"ל לאדם ואילך הרשומים בחלק זה של ספרנו מוסיפים 2 ומקבלים את השנים המקוננות להן במנין היצירה. יוצאות מן הכלל הן השנים: א'סנ"ו

וא'סנ"ז לאדם (שנת המבול והשנה שלאחריה; ועין הערה לערך א'סנ"ו בגוף הספר). שהן א'סנ"ז וא'סנ"ח ליצירה - דוגמות: שנת החרבן הראשון ג'של"ח = ג'ש"מ ליצירה; שנת בנין הבית השני ג'ת"ח = ג'ת"י ליצירה. (ב) ממספר שנה למנין יצירה עד קל"א מפחיתים 1 ומקבלים את מספר השנה הנאות למנין אדם. ממספרי השנים מן קל"ב ואילך יש לגרוע 2 כדי לקבל את מספרי השנים לאדם הרשומים בחלק זה. - דוגמות: שנה ב' ליצירה היא א'

ליצירה.

(מי שרוצה לחשוב בדיוק את מספר השנים שעברו למן החרבן, מאחר את תחלת השנה לחרבן עד ט' באב של אותה השנה המכונה לה במנין יצירה; אבל ברשימות היסטוריות, כדי שלא לגרום בלבול ושבושים, יש לחשוב את השנה מתשרי, או לפרט ולפרש, כגון: ה' תש"ב ליצירה, אשר מט' באב שלה מתחילה שנת א'ףע"ג לחרבן).

ה. מנין יצירה – מנין שמיטה ויובל (תחלת השנה מתשרי).

א) משנת ב'ך"ה עד ג'ש"מ ליצירה גורעים ב'ך"ד ממספר השנה ליצירה ואת העודף מחלקים על חמשים; המנה בהוספת 1 מסמנת את מספר היובל, מספר השארית הוא מספר השנה ביובל; אם אין שארית, המנה בלי הוספה היא מספר היובל והשנה היא שנת היובל. אותו מספר השארית מחלקים שוב על ז' והשארית מחלוקה זו מסמנת את מספר השנה בשבוע השמיטה; אם אין שארית (שניה), השנה היא שנת שמיטה. – דוגמה: שנת ג'ש"מ ליצירה (שנת החרבן הראשון) בגרעון 2504 נותן 836; מספר זה מחלק על 50 נותן מנה 16 ושארית 36; לפי זה שנת ג'ש"מ היא שנה ל'ו ביובל ה"ז; 36 מחלק על 7 נותן שארית 1; ולפי"ז שנת ג'ש"מ היא א' לשמיטה או מוצאי שביעית.

ב) משנת ג'שמ"א ליצירה ואילך (לא היה נוהג עוד היובל) מחלקים את מספר השנה על ז'; מספר השארית מסמן את מספר השנה בשבוע השמיטה; אם אין שארית השנה היא שנת שמיטה. – דוגמות: שנת ג'ף"ל (שנת החרבן השני); מספר זה מחולק על ז' נותן שארית 1 – השנה היא אפוא מוצאי שביעית. שנת ה' תש"ב: חֲקַת המספר על ז' נותנת שארית 4; השנה היא ד' לשמיטה.

לאדם. שנת ה'תש"ב ליצירה היא על פי האמת ה'תש"א לאדם, אבל לפי השיטה הנהוגה מתוך הכרח בחלק זה של הספר היא ה'ת"ש לאדם.

(הסברת הכללים האלה והנמקתם נתונות בנספח ו')

ב. מנין יצירה (מתשרי) – מנין יציאת מצרים (מניסן).

ממספר שנה למנין יצירה עד ניסן (וביתר דיוק עד ט"ו בניסן) גורעים ב'ת"ג, ומט"ו בניסן גורעים ב'תמ"ט, ומקבלים את השנה למנין יציאת מצרים. על מספר השנה למנין יציאת מצרים מניסן עד תשרי מוסיפים ב'תמ"ט ומתשרי עד ניסן מוסיפים ב' ת"ג, כדי לקבל את השנה למנין יצירה. דוגמות: שנת ב'ת"צ ליצירה. מתשרי עד ט"ו בניסן. 2490 – 2450 = שנת מ' ליציאת מצרים. למן ט"ו בניסן = שנת מ'א ליציאת מצרים. שנת ת"פ ליציאת מצרים: מניסן = ב'ךכ"ט ליצירה, מתשרי = ב'ך"ל ליצירה. ג. מנין יצירה – מנין שטרות (בשניהם תחלת השנה מתשרי).

משנה למנין יצירה גורעים ג'תמ"ט ומקבלים את השנה המכונה לה במנין שטרות; על השנה למנין שטרות מוסיפים ג'תמ"ט ומקבלים את מספר השנה המכונה לה במנין יצירה. – דוגמה: שנת ה'תש"ב ליצירה (פחות ג'תמ"ט) = ב'רנג לשטרות; שנה א' לשטרות (ועוד ג'תמ"ט) = ג'ת"ג ליצירה.

ד. מנין יצירה – מנין החרבן השני (בשניהם לפי המנין הרשמי תחלת השנה מתשרי).

מן השנה למנין יצירה גורעים ג'ךכ"ט ומקבלים את השנה לחרבן; על מספר השנה לחרבן מוסיפים ג'ךכ"ט ומקבלים את השנה למנין יצירה. – דוגמה: ה'תש"ב ליצירה (פחות ג'ךכ"ט) = א'ףע"ג לחרבן; א' לחרבן הבית השני (ועוד ג'ךכ"ט) = ג'ף"ל

3761 פחות $586 = 3175$, הינו ג'קע"ה ליצירה; מר"ה העברית החלה בשנה זו החשבון הוא: 3762 פחות $586 = 3176$, ג'קע"ו ליצירה.

2. בשנים למן ג'קס"א ליצירה ואילך; למן 1 למנינם ואילך.

שנת ג'קס"א ליצירה (לפי חשבון העבור שבידינו היום) מתחילה בשבת 18 בספטמבר (כלומר: מן 6 בערב הקודם לו) שנה 1 לפני מנינם, ומן 1 בינואר שלאחריו (שבת, ט"ז בטבת שנת ג'קס"א ליצירה) מתחילה שנה 1 למנינם. ולפי זה: (ג) משנת ג'קס"א ואילך, למן ראש השנה ועד ינואר, גורעים 3761 ממספר השנה ליצירה ומקבלים את מספר השנה למנינם; ומינואר ועד ר"ה גורעים 3760 ממספר השנה ליצירה ומקבלים את מספר השנה למנינם. (שנת החרבן השני). מר"ה ועד ינואר: 3830 פחות $3761 = 69$ למנין הנוצרים; מינואר: 3830 פחות 3760, ונמצא כי החרבן היה בשנת 70 לבנין הנוצרים.

(ד) משנת 1 למנינם ואילך, מינואר ועד ראש השנה, מוסיפים 3760 על מספר השנה ומקבלים את מספר השנה ליצירה המכון לו; ומראש השנה ועד ינואר מוסיפים 3761 על אותו המספר, כדי לקבל את מספר השנה ליצירה הנאות. — דוגמה: שנת 1942 למנין הנוצרים. מינואר: 1942 ועוד 3760 = ה'תש"ב ליצירה; מר"ה העברית החל בשנה זו: 1942 ועוד $3761 =$ ה'תש"ג ליצירה.

ג. מנין יצירה — מנין הנוצרים; מנין הנוצרים—מנין יצירה.

1. בשנים מן א' עד ג'ק"ס ליצירה; 3760 עד 1 לפני מנינם. מנין היצירה הנהוג אצלנו מתחיל עם תחלת שעה 7 בערב של יום א' בשבת, שמחרתו יום ב' בשבת, והוא ערב של יום 6 באקטובר, שמחרתו 7 באקטובר, שנת 3761 לפני מנינם, לפי חשבון הלוח (הישן) היוליאני (ובו תחלת המערת-לעת נחשבת מחצות הלילה). מן בינואר שלאחריו, שלפי חשבון העבור שבידינו היום הוא ד' בשבת כ"ז בכסלו שנת א' ליצירה, מונים תחלת 3760 לפני מנינם. ולפי זה:

(א) בשנים א' עד סוף ג'ק"ס ליצירה, מראש השנה ועד ינואר, גורעים את מספר השנה ליצירה ממספר 3762 ומקבלים את מספר השנה לפני מנינם המכון לו; ולמן ינואר ועד ראש השנה גורעים אותו מספר השנה ליצירה ממספר 3761 ומקבלים את מספר השנה הנאות לפני מנינם. — דוגמה: שנת ג'ש"מ ליצירה. מר"ה ועד ינואר, 3762 פחות $3340 = 422$ לפני מנין הנוצרים; מינואר: 3761 פחות $3340 = 421$ לפני מנינם.

(ב) בשנים 3760 עד 1 לפני מנינם. מינואר ועד ראש השנה, גורעים את מספר השנה מן המספר 3761; ומר"ה עד ינואר גורעים אותו המספר מן 3762 ומקבלים את מספר השנה ליצירה המכון לו. — דוגמה: שנת 586 (שנת החרבן הראשון לפי החקירה המדעית). מינואר ועד ר"ה,

שנים שלמות ושנים מקטעות

ומסתימות בסוף שנת ל"ד לאותו מנין; ואלו „עשר השנים כ"ה—ל"ה" משמען: "השנים המתחילות בתוך (באמצע או באיזה חלק של) שנת כ"ה לאיזה מנין

ב"השנים יש להבחין בין שנים שלמות לשנים מקטעות. דוגמה: „עשר השנים כ"ה—ל"ד" משמען: "השנים המתחילות מתחלת שנת כ"ה לאיזה מנין

ומסתימות בתוך (באמצע או באיזה חלק של) שנת ליה לאותו מנין; ועשר שנים כאלה נקראות גם י"א שנים מקטעות, כי לפי מנין השנים הרשמי הן נוגעות בי"א שנים, אבל למעשה לא ארך המאורע המסיים אלא י' שנים.

המנין הרשמי בדברי ימי ישראל

לפי המנין הרשמי הנהוג בחלק זה של הספר, כפי שהוא מקבל זה מדורות אצל הכרונולוגים לפי המסורת, ארצו המאורעות החשובים ביותר בדברי ימי ישראל לפי רשימה זו:

שנה לאדם (ליצירה)

מיום בריאת אדם (עין בפנים: שנה א' לאדם) נחשבת א' (ב')

נח נולד

המבול

אברם

יצחק

יעקב

ירידת יעקב ובניו למצרים

ישיבת ישראל במצרים ר"י שנה

יציאת מצרים

נדודי ישראל במדבר מ' שנה

כניסת ישראל לארץ

ישיבת ישראל בארץ 49 שנה

ת"פ שנה מיציאת מצרים עד שנבנה בית ראשון ביתמ"ח-בןכ"ז (בית"ג-ביןכ"ט)

בנין הבית הראשון

ת"י שנות הבית הראשון

התפרדות העם לשתי ממלכות ישראל ויהודה

ר"מ שנות מלכות ישראל

חרבן מלכות ישראל וגלות אחרונה של י' השבטים

חרבן הבית הראשון

ג"ב שנה שישבו ישראל בבבל עד פקידת כורש גישל"ח-גישפ"ט (גישמ-גישצ"א)

פקידת כורש ועליית זרובבל

ע' שנה מחרבן בית א' ועד שנת בנין בית שני גישל"ח-גית"ז (גישמ-גית"ט)

בנין הבית השני

ת"כ שנות הבית השני

חרבן הבית השני

בא"ר: המנין הרשמי מנה רק שנים שלמות, והיו השנה שבה ארע מאורע, ואפילו באמצעותה או בחדשה האחרונים, נחשבת לשנה א' לאותו מאורע ואינה נמנית עוד למאורע שקדם לה, אם כי גם הוא עוד נמשך באותה שנה, משום זה יש לפעמים הבדל"מה בין המנין הרשמי ובין חשוב הזמן המדויק ממאורע אחד עד השני, דוגמה: תחלת בנין הבית הראשון היתה בא"ר ב'קכ"ח והוא חרב באב ג'של"ח; כיון שג'של"ח הוא א' לחרבנו, הנה ת"י שנות קיומו נחשבות ב'קכ"ח-ג'של"ח, וכן ברוב שאר המקרים, בפנים הספר נרשמו כמובן הזמנים המדויקים של המאורעות, עד כמה שהם ידועים מן המקרא או המסורת, אבל לשם ברור כמה חישובי זמנים של המסורת הברוח הוא לזכור תמיד את המנין הרשמי, ועין במספ"ת.

הַאֲלֶף הָרֵאשׁוֹן

[— כ"ה באֵלוֹל]. יום אחד. בריאת השמים והארץ והאור. יום ראשון לבריאת העולם; ראשון מששת ימי בראשית. כ"א א—ה; ויק"ר כ"ט א; פסיקתא פסקא כג; פרי"א ת.

באור: קביעת החדש של תחלת הבריאה היא לדברי ר' אליעזר (ר"ה י), שהעולם (כלומר: אדם, שהיא נמר בריאת העולם) נברא בתשרי, נמצא כי חמשת ימי הבריאה שקדמו ליצירת אדם מתחילים מ"ה באלול; ואלו לר' יהושע (שם יא), שהעולם נברא בניסן, היה יום ראשון לבריאה כ"ה באדר. חצי שנה לאחר זמני של ר' אליעזר, ולפי"ז משתנה גם סדר שאר ימי בראשית, וחכמי ישראל מניין למבול כר' אליעזר (ר"ה יב, וכפרוש רש"י שם); מנין שנות נח ובריאת עולם ושנות הרורות כר' אליעזר; מתשרי תחלת השנה.

סדר זה מקובל כסדר עולם ובכל חשובי השנים לפי המסורת, ולפיו ערוך גם ספרנו. הינו שהשנה מתחילה מתשרי, שהוא לפי המקרא החדש השביעי, שכן ניסן הוא ראש לחדשים, כאמר בפרשת יציאת מצרים, שמו"ב: "החדש הזה לכם ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה", וברשת הירושלמי תחלת ר"ה: "לכם הוא ראש ואינו ראש לא לשנים ולא לשמיטין" וכו', ועין בנספח: "השנה מתשרי החדשים מניסן".

הער: לפי חשבון העבור שבידינו שנה אי ליצירה קביעותה ב"ה, ולפי קביעות זו יום כ"ה באלול נופל לא ביום א' אלא ביום ב' בשבת, ויום ששי, שכפי האמור להלן הוא ראש שנת א' לאדם, הוא כ"ט באלול של שנה א' ליצירה, שכן אין ראש השנה חל בימי א' או ב' בשבת, ושנה א' לאדם קביעותה היא לפי חשבוננו ז"ש, הינו ראש השנה בשבת, ולכן יש להבין, כי בעת שהיה א' או ב' שבת, היתה קמת לא הוצרכו לעשות שנה א' ליצירה שלמה (שניה יום) אלא כסדרה (שניד יום), ולפי קביעות זו, ב"כ (שאינה נהגת כיום), כ"ה באלול נופל ביום א' בשבת, כ"ט באלול ביום

[שנה א ליצירה, אי בתשרי, תחלת שעה א' של הלילה שמחרתו יום ב' בשבת — לפי חשבון הלוח העברי; ולפי החשבון הנהוג בימינו, שתחלת המצת-לצת נחשבת מרגע חצות הלילה; תחלת שעה 19 (לפי חשבון 24 שעות רצופות מחצות הלילה ועד חצות הלילה) או תחלת שעה 7 בערב שמחרתו יום ב' בשבת. — רגע זה הוא תחלת המנין ליצירה הנהוג כיום בישראל, וצ"ן ברשימה: "השואת המנינים שבחלק זה עמ' 5 קמן ו];

[—]. שעה ה' ור"ד חלקים מאֵלף ושמונים חלקים בשעה. — רגע זה הוא מולד בהר"ד (יום ב', ה' שעות ר"ד חלקים) או "מולד תהו", כלומר: המולד המשוער של הלבנה בתשרי של השנה שלפני בריאת העולם. מולד זה יוצא מאֵלף מ. מולד אדם" או, מולד וי"ד" (צ"ן לקמן: שנה א' לאדם) לפי החשבון של מדת חדש הלבנה העברי, שהוא כ"ט יום, י"ב שעות, וצ"ג חלקים מאֵלף חלקים בשעה; ועפ"י המולד הזה נקבע, לפי כללי העבור שבידינו, יום ראש השנה ביום ב' בשבוע, שהוא נחשב ליום א' של שנה א' ליצירה, כאמור בערך הקודם, אֶפְעַלְפִי שבריאת העולם היתה רק לִמֵן ה' הימים האחרונים של שנה זו. — מן המולד הזה יוצאים מולדות הלבנה האמצעיים בכל החדשים לימות עולם על ידי הוספת מדת החדש האמצעית הנ"ל: כ"ט יום, י"ב שעות, וצ"ג חלקים]—

ר"ה כה; השבות הגאונים רב סעדיה רב האי מובאות ב"ספר העבור" לר' אברהם הנשיא; רמב"ם, הלכות קדוש

החדש" ו' ג ח והפרוש לו.

ויהי ערב, מלמד שהיה סדר זמנים קודם לכן. (בי) ועין מ"ג ל.

פסיקתא ז: מצאנו שהיום והלילה קרויים יום (כלומר: פעמים שבמלה, יום' כלול גם הלילה שלפניו). — לפי גזיר ז: מה שאמור, ויהי ערב ויהי בקר יום אחד; אין משמעו, שהימים מובדלים זה מזה, אלא יממא ולייליא חד יומא הוא, ולעולם לא מובדלים זה מזה; ורש"י גורס: לייליא ויממא חד הוא, ומפרש: שהלילה הולכת אחר היום. — משנה חולין פג: יום אחד האמור (ויק' כ"ב כח) ב"א אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" היום הולך אחר הלילה כמו יום אחד האמור במעשה בראשית (רש"י: שחט האם משחשכה לא ישחוט הבת כל הלילה וכל יום המחרת; אבל שחט האם ביום שוחט הבת בלילה, דאין הלילה הולך אחר היום). והגמרא שם מפרשת: לפי שכל הענין כלו אינו מדבר אלא בקדשים, ובקדשים לילה הולך אחר היום (רש"י: דכתיב, ויק' ז טו: "ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר", אלמא לילה שלאחריו קרי יום קרבנו עד הבקר) יכול אף זה כן? משום זה היה צרך להטעים, כי יום אחד ב"א אותו ואת בנו הוא כמו יום אחד במעשה בראשית.

י"ד: ויהי ערב זה עשו, ויהי בקרי זה יקרב, יום אחד שנתן לו הקב"ה יום אחד, זה יום הכפורים. ועין ב"ר ב"ד רש"י לפי ב"ר ג' יא יב: למה כתב, אחד ולא ראשון, כמו בשאר הימים שני שלישי וכי? לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני.

(בי) הדרה"ב, המאור ר"ה א מפרש, ויהי ערב ויהי בקר: כל שעה מכ"ד שעו היו היא ערב במקוט אחד ובקר במקום אחר על פני הארץ. פס' נד: שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם וכי ועין ב"ר א ה. ושמו"ר ס"ז כב. חגיגה יב: אור שברא הקב"ה ביום א' אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו.

ה', ויום הששי למחרתו הוא ראש השנה.

[בר' א' א: בראשית ברא אלהים — לפי מגלה ט. הנוסח בתרגום התורה ע"ב זקנים לתלמי הוא: אלהים ברא בראשית. ירו' חגיגה ב' א: בית שמאי אומרים: שמים נבראו תחלה אח"כ הארץ (את השמים ואת הארץ) ובית הלל אומרים: הארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים, שכן מיד לאחריו כתוב, והארץ היתה — כבר היתה, וכתוב (בר' ב' ד): ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. והגמרא עושה חשבון זה: לפי ב"ש נבראו שמים ביום א'; עשו ג' ימים, א' ב' ג', ועשו תולדות: ב'ד', יהי מאורות; ים נברא ב'ב', עשה ג' ימים, ב' ג' וד', ועשה תולדות: בהי, ישרצו המים; ארץ נבראה ב'ג', עשתה ג' ימים, ג' ד' והי, ועשתה תולדות: בו', תוצא הארץ. ולפי ב"ה ארץ נבראה ביום א', עשתה ב' ימים, א' וב', ועשתה תולדות: ב'ג', תדשא הארץ; שמים נבראו ב'ב', עשו שני ימים, ב' ג' וד', ועשו תולדות: ב'ד', יהי מאורות; ים נברא ב'ג', עשה שני ימים, ג' וד', ועשה תולדות: בהי, ישרצו המים. אמר ר' שמעון בן יוחאי: תמה אני איך נחלקו אבות העולם על בריאת העולם, שאני אומר: שמים וארץ לא נבראו אלא כאלפס הוזה וככיסויו (כלומר: שניהם בבת אחת), שנאמר (ישעי' מ"ח ג'): "אף ידוי (שמאל) יסדה ארץ וימיני טפחה שמים". — ב"ר י"ב יד: ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים — בית שמאי אומרים: מחשבה בלילה ומעשה ביום, ובית הלל אומרים: מחשבה ומעשה ביום. אמר רשב"י: תמה אני וכי (כדלעיל), אלא מחשבה בין ביום בין בלילה ומעשה עם דמדומי חמה. חגיגה יב: עשרה דברים נבראו ביום ראשון, ובהם: מדת יום ומדת לילה, דכתיב (ברא' א' ה): ויהי ערב ויהי בקר יום אחד.

ב"ר ג' ח: יהי ערבי אין כתוב כאן אלא

המאורות ברקיע השמים, להבדיל בין היום ובין הלילה, והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים;

[ספרי האוינו: אלו הם מצוות שנתנו להם מן השמים: עבור שנים וקביעת חדשים. פ"א ח: בכ"ח בארץ נבראו חמה ולבנה ומנן, שהוא שנים וחדשים וימים ולילות שעות וקצים ותקופות ומחזורות ועבורין היו לפני הקב"ה; והמשך המאמר עין להלן בערך: יום ראשון בחיי אדם. — פסיקתא ה: ,לאותות' אלו השבתות, ולמועדים' אלו ימים טובים, ולימים' אלו ראשי חדשים, ושנים' אלו ראשי השנים, שיהיו אומות העולם מונין לחמה וישראל ללבנה, ועוד שם: עשו שהוא גדול מונה לחמה שהוא מאור גדול; יעקב שהוא קטן מונה ללבנה שהוא מאור קטן.

ב"ר י"ג: ,ברקיע השמים' כיצד? גלגל חמה ולבנה שקועים ברקיע, או מאחורי הכפה ולמטה, או מאחורי הכפה ולמעלה; ונראה כי בימות החמה מאחורי הכפה ולמעלה, שכל העולם פלו רותח ומעינות צוננים, ובימות הגשמים מאחורי הכפה ולמטה, שכל העולם פלו צונן ומעינות פושרין. ועי"ש דברי רשב"י.

בר"א טו: תחלה כתוב, שני המאורות הגדולים ואח"כ, המאור הקטן — חולין ט: אמרה ירח: רבוש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לכו ומעטי את עצמך. אמרה לפניו: הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי? אמר לה לכו ומשול ביום ובלילה. אמרה לו: איזו תועלת יש בנר בשעת אורה? אמר לה: לך וימנו בך ישראל ימים ושנים. אמרה לו: גם השמש אי אפשר שלא ימנו בו תקופות, (שם יד): והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים' וכ'. ראה הקב"ה שאינה מרוצה אמר: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח; וזה שאמר ר' שמעון בן לקיש: מה נשתנה שעיר

דברי ר' יעקב; וחכמים אומרים: הן הן מאורות שנבראו ביום אי ולא נתלו עד יום ד'.

ב"ר ג'ו: אורה שנבראה בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה שהיא מכהה גלגל חמה, ובלילה אינה יכולה, שלא נבראה להאיר אלא ביום; והיכן היא? נגנזה והיא מתקנת לצדיקים לעתיד לבוא, שנאמר (ישע' ל"ו): ,והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים".]

אותיות דר' עקיבא: מה נשתנית אות ב מכל האותיות שברא בה הקב"ה כל סדרי בראשית? מפני שגלוי וידוע היה לפניו כי ב' פעמים עתיד העולם ליחרב, אחד בימי דור המבול ואחד בסוף ששת אלפים וצ"ג שנה. — י"ש ב: כ"ו דורות (מאדם עד משוה) היתה אות א' קוראת תגר על שברא הקב"ה את עולמו בב' ולא בא', עד שנתן את התורה בסיני ופתח בא', (שם כ"ב): ,אנכי ה' אלהיך".]

— [כ"ו בארץ]. יום שני. בריאת הרקיע; [ב"ר ד' ה: גיהנם נבראה ביום שני, שנא' ישע' ל' לג: ,כי ערך מאתמול תפתה" — יום שיש לו (כגירסת רש"י) תמול ואין לו שלשום; ולפי תנ"ח חיי שרה ג נבראה ביום ב' אש של גיהנם, אבל חללו של גיהנם ב' אלפים שנה קודם].

— [כ"ז בארץ]. יום שלישי. בריאת הימים, העשב והעץ;

[י"ש אסתר תתנד: בשלישי נברא גן עדן. בר"א י"ב: ,ותוצא הארץ דשא' (ביום ג') ולהלן (ב' ה) ושם, כפי הנראה מהמשך הכתובים, עומדים בערב שבת, ועי"ש); וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השדה טרם יצמח? חולין ט: מלמד שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע, עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו וכ'].

— [כ"ח בארץ]. יום רביעי. בריאת

הם כמו ביום הבראם.

י"ש ר': ר' יהודה אומר: לששה ימים נברא העולם במעשה כל יום ויום (כמפורט בתורה); ור' נחמיה אומר: מיום הראשון נברא כל העולם שנא' (בר' א' כד): תוצא הארץ—דבר שהיה מוכן מבראשית.

ב"ר י"א י: ג' בריות ברא הקב"ה בכל יום: בא' ברא שמים וארץ ואורה; בב' גיהנם ורקיע ומלאכים; בג'—אילנות ודשאים וגן עדן, בד' חמה ולבנה ומזלות; בה'—עופות ודגים ולויתן; בו'—אדם וחוה ורמש ועי"ש עוד. בר' ב' יא: פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה (וכן בכתובים הבאים: ארץ כוש, אשור)—בר' ט"ז ב: עדין לא היתה חוילה (כוש, אשור) ואת אומר כנ"ל, אתמהא? אלא, מגיד מראשית אחרית" (ישע' מ"ו י).

[—]. יום ראשון בחיי אדם (י"ב) שעות מזריחת השמש, בלא שעות הלידה, כי כן נראה ממשמעות הכתובים: ביום עשות ה' ארץ ושמים, ביום ברוא אלהים אדם): שעה א' (66 עד 7 בלקר): הוצבר עפרו. שעה ב': נעשה גולם (ג'קל). שעה ג': נמתחו אבריו (רקמו). שעה ד': נזרקה בו נשמה. שעה ה': עמד על רגליו. שעה ו': קרא שמות לחית השדה ולעוף השמים. שעה ז': נזדוגה לו חוה. שעה ח': עלו למטה שנים וירדו ארבעה (הם וקין והבל; לפי אר"י ירדו ששה (שבועה): גם תאומות (נשי) קין והבל; ולפי התוספות ס"ל לה: הם וקין ותאומתו, אבל הבל ושתי תאומותיו נולדו בפעם אחרת). שעה ט': נצטוה שלא לאכול מן האילן (ולפי פ"א הפוך הסדר של שעות ח' וט'). שעה י': סרח (הכניסו לגן עדן ועבר על צויו). שעה י"א: נדון. שעה י"ב (מס' עד 6 בערב), בין השמשות נטרד והלך לו (נתגרש מגן העדן). בר' ב' טו—ד' ב' סג' לת

של ראש חדש שנאמר בו, לה' (במ' כ"ח טו: לחטאת לה'?) אמר הקב"ה: שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח. ה"י: והוון שוין באיקרהון עשרין וחד שעין בציר מנהון שית מאה ותריין ושבעין חולקי שעתא. ופרוש הדברים עין ה"י גורגנטין, חשבון תקופות ומולדות" עמ' ג. וביתר פרוט: מחלוקת רב סעדיה גאון וכן מאיר. עמ' 112].

[—]. כט באלול]. יום חמישי. בריאת שרצים והתנינים במים וכל עוף כנף; שנה א' לאדם. [א' בתשרי]. יום הששי [רש"י לפי שבת פסח. ותנ' בר' א: הוסיף ה' בששי, לא כמו בשאר הימים: שני, שלישי וכו', שכלם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה]. בריאת רמש האדמה וחית הארץ. יצירת האדם [ב"ר סוף ט: זו שעה יתרה שמוסיפין מחול על הקודש, ובה נגמרה מלאכת העולם; על כן כתיב, הששי—עד כאן מונין לבריאתו של עולם (מנין יצירה), מכאן ואילך מונין מנין אחר (לאדם)]. אדם חי ק"ל שנה. בר' א' ו—לא; ב' ד—יד; ה' ה.

[ס"ע א ובי"ב קכא: אדם הוא הראשון מו' בני אדם שקפלו את העולם קלו, כלומר, שימי חייהם כוללים ימי העולם קלו והם ראו זה את זה. וענן ספ"ז, מתושלת.

בר"י י"ז ז: אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו. בר' ב' ד: אלה תולדות השמים וכ'— ירד נרכ' א' א: וכי מה ענין זה אצל הכתובים הקודמים? (כלומר: בכתובים הקודמים אמור, ויכלו השמים והארץ וכ', ויכלו אלהים וכ', ופה עומד שוב בראשית הבריאה?) אלא יום נכנס ויום יוצא, שבת נכנס שבת יוצא, חודש נכנס חודש יוצא, שנה נכנסת שנה יוצאה, וכתיב: אלה תולדות וכ' בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים— כלומר: תמיד

בבלי ר"ה כו. ועין שם בירוש' המעשה
ע"ד קלנדס יינובריס.

בר' ב' ז': „ויצר ה' אלהים את האדם“;
שם ג' טז: „הרבה ארבה עצבונוך והרונך“ –
בר' י"ד ב' וכו' יג וכו': שתי יצירות, יצירה
לו' (חדשים) ויצירה לט' (חדשים); כל (ילד
שימי הריונו הם) רי"ב יום חי, שכן, הרבה'
בגימטריא רי"ב; נוצר לט' (בי: נוצר כדי
להנלד לט' חדשים) ונולד לו' או לח'
(חדשים) אינו חי, נוצר לו' (חדשים)
ונולד לח' או לט' (חדשים) חי. –
ושם עוד: לעולם אין האשה יולדת אלא
או לרע"א או לרע"ב או לרע"ג (ימים),
לט' (חדשים בני ל' יום) הן ועבוריהן
(ימי קליטת הזרע: א' או ב' או ג'
ימים). ועין גדה ל' ולא.

שם ג' כז: „לשמור את דרך עץ החיים“ –
י"ש לד': כיו דורות קדמה דרך ארץ לתורה;
דרך' זה דרך ארץ, ואח"כ עץ החיים'
זה התורה.

שם ה' א': „זה ספר תולדות אדם ביום
ברוא אלהים אדם“ – רש"י: מגיד שביום
שנברא הוליד. וזה לפי ב"ר סוף כ"ד: ג'
סלאים נעשו באותו היום: בו ביום נבראו,
בו ביום שמשו, בו ביום הוציאו תולדות. –
זה ספר תולדות אדם' – ס"ע ל': ללמד
שהראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור
ומנהיגיו, דור דור ונביאיו, דור דור
ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו,
דור דור ושופטיו, חכמי דור דור, נביאי
דור דור, צדיקי דור דור, מספר שמותיהן,
מנין ימותיהן, חשבון שעותיהן, סכום
ססיעותיהן, שנא' (איוב י"ד טז): „כי אתה
צעדי תספור“.

י"ש בר' מא: העביר לפניו כל הדורות,
הראהו את דור שחוקקים לו חיים ג'
שעות וכו'. אמר אדם: כמה שני חיי? –
אלף שנים. – יש מתנה ברקיע? – הן. –
אמר אדם: ע' שנים משנותי יהיו למול
זה. הביא סטר וכתב עליו שטר מתנה

ובסוגרים השנויים לפי פרי"א יא ויס. ועין:
פסיקתא כג. אדר"ג פ"א, ויק"ר כ"ט א, תנ' שמיני ח'
ועוד כמה שנויי נוסחות.

אבות ה': עשרה דברים נבראו בערב
שבת בין השמשות וכו'.

ירר סנ' ד' ט: אדם נברא בערב שבת
כדי שיקנס תחלה למצוה. – בר' ב' כה: „ולא
יתבוששו“ – ב"ר י"ח ט: ג' הן שלא המתינו
בשלותם שש שעות, ואלו הם: אדם;
ולא יתבוששו' – לא באו שש שעות והוא
בשלותו; ועין ב' תמ"ח: ט"ז בתמוז; ב"סל"ו.
– הענינה כו: נשמה יתירה נתנה בו באדם
בערב שבת, במוצאי שבת נוטלין אותה
ממנו, שנאמר (שמי ל"א יז): „שבת וינפש“ –
כיון ששבת וי אבדה נפש.

פרי"א ח': הקב"ה היה מעביר את השנה
ואח"כ מסרן (את חשבון הזמנים) לאדם
הראשון בגן עדן; ועין סכ"ב. – לפי ע"ז
גבלי ת. ויר' א' ב (ועין שם ושם): רב אמר:
קלנדס (יום א' לחודש, יום חג של הגויים,
והמדבר הוא על יום 1 בינואר, לפי
ירר ח' ימים לפני, ולפי בבלי ח' ימים אחר
תקופת טבת; ועין שם על חגי הרומאים
קלנדא, סטורניא, קרטסיס ופרוקטו) אדם
הראשון התקינו; לפי שראה יום שמתמעט
והולך אמר: אוי לי וכו' עמד וישב ח'
ימים בתענית ובתפלה; כיון שראה תקופת
טבת וראה יום שמאריך והולך, אמר:
מנהגו של עולם הוא (אמר) קלנדס –
קלון דיאו), הלך ועשה ח' ימים טובים.
לשנה האחרת עשאן לאלו ולאלו ימים
טובים, ואיתא כמאן דאמר: בתשרי נברא
העולם, ברם כמאן דאמר: בניסן נברא
העולם – ידיע הוה (כלומר: כבר ידע למן
תקופת תמוז שהיום מתמעט והולך). מאן
סבר בראש השנה נברא העולם? רב,
דתני בתקיעתא דבי רב (תפלת „אתה
זוכר מעשה עולם“ בתפלת מוסף לר"ה):
זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון
וכ', הוי: בראש השנה נברא העולם. ועין

י"ר ברכ' ה' ה' (ועי"ש ובבבלי פס' נה' וי"ש טו):
 ל"ו שעות שמש (למיום שנברא אדם)
 אותה האורה שנבראת ביום הראשון:
 י"ב בערב שבת וי"ב בליל שבת וי"ב
 בשבת. והיה אדם הראשון מביט בו
 מסוף העולם ועד סופו וכו'. כיון שיצת
 שבת התחיל משמש החשך ובא ונתירא
 אדם וכו' באותה שעה זמן לו הקב"ה
 שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן
 האור וכו' וברך עליה בורא מאורי האש
 וכו', לפיכך מברכין על האש במוצי"ש
 שהיא תחלת ברית.

פ"א כ: בא' בשבת נכנס אדם במימי
 גיחון העליון וכו' והיה מתענה ז' שבתות
 ימים עד שנעשה גופו כלבו.

י"ש סוף בר': אין אתה מוצא בשבת
 לילה, כמו שכתוב בכל יום, (ויהי ערב'
 וכו', למה? שפלה אור).

[כ' לאדם. ג' ליצירה. א' בתשרי. —
 יש מחכמי העבור שהציעו להתחיל את
 מנין היצירה מיום זה. שבו נקבע לפי
 כללי העבור יום ראש השנה על פי
 מולד הלבנה של חדש תשרי החל ביום
 ג' בשבת, כ"ב שעות פ"עו חלקים.
 הצעה זו לא נתקבלה ומנין זה לא
 נתפשט בישראל. ועין בב' הערכים
 הראשונים ובנספח ו' ט].

שנה? לאדם. מעשה הבל רועה צאן
 וקין עובד אדמה. הבל נהרג בידי קין.
 גרוש קין ושבתו בארץ נוד קדמת עדן.
 בר' ד' א—טו. [בר' כ"ב ז: קין הרג את
 הבל אחיו חמשים יום לחיי הבל, בחנפה
 או בשבועות. בשנה א' לאדם. — פ"א
 כ"א: והיה קין אוהב לעבוד אדמה לזרוע
 והבל היה אוהב לרעות צאן; זה נותן
 ממלאכתו מאכל (לזה) וזה נותן ממלאכתו
 מאכל לזה, הגיע ליל יום טוב של פסח,
 אמר אדם לבניו: בליל זה עתידין
 ישראל להקריב קרבנות פסחים, הקריבו
 גם אתם לפני בוראכם וכו'. — לפי תנ' בר'

וחתמו עליו הקב"ה, מטטרון ואדם].
 [—]. — שעה י"ד מתחלת יום ו'
 (הינו מתחלת שעה א' בערב הקודם לו),
 שהיא שעה ב' מזריחת השמש (בשעה
 6 בבקר), שהיא סוף שעה 8 או תחלת
 שעה 9 בבקר לפי חשבוננו כיום. — רגע
 זה הוא „מולד אדם“ או „מולד וי"ד“ (יום
 ו' י"ד שעות). הינו מולד תשרי של
 הלבנה לאחר בריאתה ביום ד' בשבת.
 לפי מולד זה נקבע ר"ה (בעת שהיו
 מקדשים את החדש עפ"י הראיה) ביום
 ו' בשבת. לפי הכתוב בתורה ולפי מולד
 זה מתחיל מנין השנים לאדם מיום ו'
 בשבת זה. ועין בב' הערכים הראשונים].
 — [ב' בחשרין]. יום השביעי. שבת
 בראשית: בו שבת אלהים מכל מלאכתו
 אשר עשה. בר' ב' א—ג.

[מס' סופרים סוף י"ג: השבת קדמה לישראל.
 ב"ר י"י: ויכל אלהים ביום השביעי —
 כזה שהוא מכה בקורנוס על גבי הסדן;
 הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך.
 אמר רשב"י: בשר ודם שאינו יודע לא
 עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסיף
 מחול על הקדש, אבל הקב"ה שהוא
 יודע רגעיו ועתיו ושעותיו, נכנס בו
 כחוט השערה.

לפי מגלה ט. נוסח אותו הכתוב בתרגום
 התורה של ע"ב הזקנים לתלמי הוא:
 ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי.
 ב"ר י"א ט: „ויברך אלהים את יום
 השביעי“ (בר' ב' ג) — למה ברכו? ב'
 תשובות: שאין לו בן זוג, א' וב' ג'
 וד' ה' וערב שבת, שבת אין לה זוג;
 שאינו נדחה: יום טוב נדחה, יום כפור
 נדחה (ר"ה וסכות נדחים מימי אדו
 בשבת, יו"כ נדחה מימי גוא, פסח מימי
 כדו בשבת, וכן שאר המועדים), שבת
 אינה נדחית. אמרה שבת לפני הקב"ה:
 לכלן יש בן זוג ולי אין בן זוג? אמר
 לה הקב"ה: כנסת ישראל היא בן זוגך.

ש' ,ואיננו כי לקח אותו אלהים"; [פ"א
 ה: אדם מסר לחנוך ונכנס בסוד העבור
 ועבר את השנה. ויתהלך חנוך בדרכי
 מנין העולם שמסר אלהים לאדם. ועין א';
 א'ניו. - ס"ע א: חנוך קבר את אדם והיה
 אחריו נ"ו (ובי"ש בר' מב גירסה משובשה:
 נ"ח) שנה. ועין הערה לערך הסמוך];
 ספ"ו. נולד מתושלח בן חנוך. חי
 קס"ט ש'; [ס"ע א: מתושלח חי בימי אדם
 רמ"ג ש'. מתושלח מצה ימיו עד המבול. -
 מתושלח היה השני מז' בני אדם שקפלו
 את העולם כלו. ועין א' לאדם; א'ךנח. שם];
 הערה: שתי הרשימות המובאות מסייע
 בערכים סכים וספ"ו (וכן גם כמה רשימות הבאות
 להלן) מוכיחות, כי חשבון ס"ע הוא כמו שפרשנו
 בערך ק"ל לאדם, הינו שתנוך נולד לאחר שעברו
 סכ"ב ש' לאדם, כלומר בשנת סכ"ג, ומתושלח
 לאחר ספ"ו, כלומר בשנת ספ"ח לאדם. שהרי אם
 נולד חנוך בשנת סכ"ב לאדם, וכל חייו שסיה ש',
 הרי שהן כלות בסוף קפ"ו לאדם, ואדם חי ק"ל
 שנה, אם כן היה חנוך אחריו רק נ"ו שנה. וכן
 הוא החשבון ברמ"ג השנים שחי מתושלח בימי
 אדם. ולפי"ו יש להבין את המאמר, "מתושלח סיצה
 את ימיו עד המבול" -עד סוף שנת המבול, שהיא
 איס"ו לאדם. ואולם שם מובא מאמר מסני קח,
 שהמבול נעכב בתחלתו ז' ימים משום אבלו של
 מתושלח, ולפי זה יוצא, כי מתושלח חי קס"ט
 שנים מקומעות.

תע"ד. נולד למך בן מתושלח. חי
 וע"ז ש'. בר' ד' כה-ה; דה"א א א-ג.
 ק"ל. מות אדם. בר' ה. [ביר"ש, יד: "לרוח
 היום" (בר' ג' ח) קָרַנח היום - אמר הקב"ה:
 הריני מחיה לו את היום; כך אמרתי לו
 (שם ב' יז): "כי ביום אכלך ממנו מות
 תמות", אין אתם יודעים אם יום אחד
 משלי, או יום אחד משלכם, הריני נותן
 לו יום אחד משלי, שהוא אלף שנים,
 והוא חי ק"ל שנה ומניח ע' לבנים,
 תה"ד (תהלים צ"ו): "ימי שנותינו בהם
 שבעים שנה".]

היו קין והבל כשנהרג בני מ' שנה;
 ולפי אחרים בני ק' שנה. - קין נהרג
 בימי למך בן מתושאל, רש"י בר' ד' טו וכג,
 סה"י בר' ; או בימי המבול, שמו"ר ל"א יח. -
 תנ"י בר' יא: לאחר שהרג קין את הבל נעשה
 מלאך המות ק"ל שנה, ולאחר שלמך
 הרגו נעשה למך מלאך המות.
 ערובין יח: כיון שראה אדם שנקנסה
 מיתה על ידו ישב בתענית ופרש מן
 האשה והעלה זרזי תאנים על בשרו
 ק"ל שנה (כלומר: עד שנולד שת). וכל
 אותן השנים שהיה בגדו הוליד שדין
 ורוחין ולילין שנא' (בר' ה' ג): "ויחי אדם
 שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו",
 משמע שעד עכשו לא בצלמו הוליד].
 ?-? - תולדות קין: חנוך בנו, עירד
 בנו, מחויאל בנו, מתושאל בנו, למך
 בנו, יבל ויובל בניו מעדה, ותובל קין
 ונעמה בניו מצ"ה. בר' ד' יז-כד. [תנ"י בר'
 יא: למך היה ז' לדורות וכו' וע"ש. -
 פ"א כב: מקין עלו ונתיחסו כל הדורות
 הרשעים הפושעים והמורדים שמרדו
 במקום].
 ק"ל לאדם. נולד שת בן אדם. חי
 קי"ב שנה;
 הערה: עין נספח י' ששם הוכח, כי מכאן
 ואילך מספר השנה לאדם מסמן את מספר השנים
 שעברו לאדם עד שנת המאורע הרשום; פה למשל
 משמע, כי שה נולד בשנת קלא לאדם, וכן בכל
 הערכים הבאים, הוץ מהערכים איס"ו ואיס"ז.
 [פ"א כב: משת עלו ונתיחסו כל הבריות
 וכל דורות הצדיקים].
 רל"ה. נולד אנוש בן שת. חי ק"ה ש';
 שכ"ה. נולד קינן בן אנוש. חי ק"י ש';
 שצ"ה. נולד מהללאל בן קינן. חי
 קצ"ה ש';
 ת"ס. נולד ירד בן מהללאל. חי
 קס"ב ש';
 סכ"ב. נולד חנוך בן ירד. חי שס"ה

הַאֲלֶף הַשְּׁנִי

מספר שנותיו יוצא בז' ז' בלי שיעור, שכן נח חי אחר המבול שינ שנה; אברהם שנאמר בו, תמימ' (בר' י"א) חי קצ"ה שנה; ודוד (תמימ' שיב"כ"ב כד) חי ע' שנה. – ס"ק. : בדורותיו' ולא בדורות אחרים; או: בדורותיו' וכל שכן בדורות אחרים]. ה' מזהיר את נח ומצוהו לבנות תיבה [רש"י יד: ק"כ שנה היה נח עוסק בתיבה]. בר"י.

א'דנ"ו. נולד יפת בן נח;

א'דנ"ו. נולד חם בן נח;

א'דנ"ח. נולד שם בן נח. חי ס' שנה.

בר"י ל"ב ר' י.

באור: לפי הכתובים הג'ל שבתורה הוליד נח, כשהיה בן ח' שנה. בתחלה את שם, אח"כ את חם ואח"כ את יפת. ולפי' נמצא ששם נולד א'דנ"ו. כבר י' כא אמר: ...ולשם... אחי יפת הגדול, ואפשר לפרש או ששם היה הגדול בשניהם או שיפת הוא הגדול. ואולם שם י"א י אמר: שם בן מאת שנה... שנתים אחר המבול, ושנת המבול היא ס' לחי נח, ואם שם נולד הראשון, כשהיה נח בן ח' שנה, הלא היה בשנת המבול בן ק' שנה, ולא שנתים אחר המבול. למדנו, שמה שכתוב, אחי יפת הגדול משמעו שיפת היה הגדול באחים, והוא נולד תחלה כשהיה נח בן ח' שנה, ואח"כ חם, ואח"כ שם כשהיה נח בן ח' שנה, והתורה מונה את שלשת האחים שם חם ויפת. לא לפי סדר שנותיהם, אלא "דרך חכמתם". (סל' סמ).

[בר' כ"ו ב: מה טעם כל דורות הולידו לק' ולר' שנה, וזה הוליד לת"ק שנה? אלא אמר הקב"ה: אם רשעים הם אין רצוני שיאבדו במים וכו' וכבש הקב"ה מעניו והוליד לת"ק שנה; אפילו יפת שהוא הגדול לכשיבוא המבול אינו בן ק' (אלא צ"ט לשיטתנו) שראוי לענשיהם. (וקודם המבול לא היו עונשים אלא לק' שנה).

פ"א ח: נח מסר לשם ונכנס בסוד

אינ"ו. נולד נח בן למך. חי קצ"ב ש'. בר"י כח כס; פ' כס. אבות ה' ב: עשרה דורות מאדם עד נח וכו'; מן ועד בכלל: אדם, שת, אנוש, סינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך, נח. – [פ"א ח: חנוך מסר לנח טוד העבור ועבר את השנה. עין סכ"ב וא'דנ"ח].

[א'דל"ו]. חטאת בני האלהים שלקחו להם נשים ככל אשר בחרו. ויאמר ה': לא ידון רוחי באדם לעולם, בשגם הוא בשר. והיו ימיו מאה ועשרים שנה; [בר' כ"ו ח: בני האלהים – בני דגנים וכו'; ולמה קורא אותן, בני האלהים? שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורין וכו' כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות.

רש"י לפי ס' ע"כ: עד ק"כ שנה אאריך להם אפי, ואם לא ישוּבו אביא עליהם מבול; כבר היתה הגזירה גזורה כ' שנה קודם שהוליד נח תולדות (ק"כ לפני המבול). בר' כ"ו טו: אף נח לא היה כדאי להנצל מן המבול אלא שצפה הקב"ה שמשה עתיד לעמד ממנו; בשגם' בגמטריא משה; ועוד ראה: והיו ימיו ק"כ שנה; ומשה חי ק"כ שנה.

ירר נזיר ד' ב: קרוב לאלף שנה היה אדם הראשון ואת אמר, והיו ימיו ק"כ שנה? אלא לק"כ שנה (לאחר מותו) הוא חוזר למלוא תרוד אחד רקב]. ה' נחם כי עשה את האדם בארץ ואומר למחות אותו מעל פני האדמה; [בר' ל"ד יג: בני נח אחת למ' שנה היו זורעים ומהלכים מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה וכו', והיה להם אויר יפה כמן הפסח ועד העצרת]. ונח איש צדיק תמים בדורותיו [בר' ל' ח: כל מי שנאמר בו תמימ' השלים שניו למדת שבוע; כלומר,

שנים: השנה הקודמת למבול ושנת המבול. מובן שבריתא זו אינה משנה כלום בחשבונו, כי אם הכתוב הוציא שנה זו מן המנין, ודאי שאף אנו אין לנו רשות לחשבה; אבל היא מאשרת את מה שאמרנו בהערה לערך ק"ל לאדם, כי מספר השנה לאדם מסמן את מספר השנים שעברו לאדם עד שנת המאורע הרשום, ואפילו ביתם לשנת המבול.

— י"ב בחדש השני [מרחשון]. ביאת נח אל התבה ז' ימים לפני המבול. כ"י לימים עוד שבעה אנכי ממטיר" וכו'. — י"ז בחדש השני [מרחשון לדברי ר' אליעזר; ולדברי ר' יהושע: אָר, ולפיז משתנה הסדר של כל חדשי שנת המבול. וחכמים מונין למבול כר' אליעזר]. ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ* [לשבעת הימים' אלו ז' ימי אבלות של מתושלח. ועין ספ"ז. דבר אחר, לשבעת/ ששנה עליהם הקב"ה סדרי (שבעת) ימי בראשית, שהיתה חמה יוצאת במערב ושוקעת במזרח. דבר אחר: שקבע להם הקב"ה זמן גדול ק"כ שנה (כדלעיל), ואח"כ זמן קטן, ז' ימים. — דבר אחר: ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו עד שלא הביא את המבול, לפי הכתוב (בר' ו'): "ויתעצב אל לבו". י"ש בר' ב"ה. — במרחשון כימה עולה, והיא היתה זמנה של רביעה]. גשם מ' יום ומ' לילה* (ס"ע); עד כ"ז בכסלו; אבל רש"י גורס: כ"ח בכסלו, שהרי המבול התחיל ב"ז, בעצם היום" (בעצומו של יום, בחצי היום) שאין לילו עמו. — תנ"ח יא: אתה מוצא מן איתה שעה עד שבנה שלמה את בית המקדש — מ' יום היו עושין גשמים כל שנה ושנה לשום מי המבול שהיו מ' יום. וכשבנה שלמה את ביהמ"ק בקש רחמים עליהם ופסקו מן העולם, שנא' (מ"א ר"ח): "בירח בול", מהו, ירח בול? ירח שבוולין לבהמות מתוך הבית; ד"א, בירח בול: ירח שבחזרו (שנחסרו) מ' יום של מבול]. — (כ"ז או כ"ח בכסלו). תגברת המים חמשים ומאת יום [עד א' בסיון]*.

העבור ועבר השנה; ועין א'ינה א'קמ"ח. י"ש בר' א' בשם תנוד"א: שם נתנבא על כל אומות העולם ת' שנה (לפי פרוש "זית רענן": מלידת פלג ועד מיתת שם) ולא קבלו ממנו.

שם הוא השלישי מ' בני אדם שקפלו את העולם כלו. ועין ספ"ז מתושלח: ב'ק"ה יעקב.

ס"ע א': שם שמש את מתושלח צ"ה שנה. שהרי מתושלח חי ספ"ז—א'סנ"ה, וא'דנ"ח—א'סנ"ה הן צ"ח].

[א'סנ"א—א'סנ"ה]. נח בונה את התבה [ה' שנים]. בר' ו' יד—כ"ב. סה"י.

איסניו. שנת המבול. מראייה המקומות לכל הערכים הסמוכים עד א'סנ"ח: בר' ד—ס' ורש"י שם; ס"ע ד; ר"ה יא יב. (ושם וברש"י שם עין על מעמד המזלות); ס"ג ק; ב"ר ל"ג י; פ"א כג.

הערה: מספר שנה זו (וכן גם השנה שלאחריה), יוצא מכלל כל שאר המספרים, מסמן לא את מספר השנים שעברו עד שנת המבול, אלא שנת המבול עצמה, כי כן מפורש בתורה בר' ו' ו' יא: ח' יג, ולהלן בכתובים מ' כח כט, שנת תיה אחר המבול ש"ג ש, וכל ימי חייו היו ק"ג ש, נמצא שהמבול היה בשנת מ' לחיי נח, ולפי שיטתנו (עין בנספח ו') שנת נולד בשנת א'ניו לאדם, שנת מ' לחייו היא א'סניו לאדם; ואלו לפי אותם הרושמים שנת לדת נח א'ניו, הרי שנת מ' לחייו היא א'סניה. ואולם ביר' ר"ה א' א, על הכתוב בר' ח' יג, "ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים וכו', תני: שנת המבול אינה עולה מן המנין, ומשמעו לפי המפרשים: שנת המבול היתה על פי האמת לא בשנת ת"ר לחיי נח, אלא בשנת ת"ר, ומה שכתוב בר' ו' יא: "בשנת שש מאות שנה לחיי נח" משמעו כפי שאנו מפרשים כל שאר המספרים (ושנת המבול לא תהיה אפוא בנדון זה יוצא מן הכלל); לאחר שמלאו לנת ת"ר שנה התחיל המבול בשנת ת"ר לחייו, וכשנשתיים המבול כבר עמד בשנת ת"רב לחייו, ולפי זה חיה נח בסיה לא ק"ג אלא קנ"א שנה, אבל שנה זו של המבול אינה עולה מן המנין, לפי שהיו ימי צער וצרה, ולכן הוציא הכתוב שנה זו מחשבון שנותיו של נח, ונמצא כאלו שנת ת"ר לחיי נח ארכה ב'

בתמוז—לקץ שהתחילו המים לחסור; לפי גירסת רש"י: "באלול—מ' יום משנראו ראשי ההרים]. פתח נח את חלון התבה, שלוח העורב שלא שב.*

—[לאחר ז' ימים, רש"י: שהרי להלן כתוב: „ויחל עוד שבעת ימים אחרים.“ וזה לפי בר' ל"ג ט: ג' שבועים ימים]. שלוח א' של היונה.*

—לאחר עוד ז' ימים אחרים. שלוח ב' של היונה וחזרתה עם עלה זית טרף בפיה.*

—לאחר עוד ז' ימים אחרים. שלוח ג' של היונה שלא שבה עוד. [ס"ע א: מאדם עד המבול איסניו שנים; פרוש: עד סוף המבול, ושנת המבול בכלל]. איסניו א' לחדש הראשון [תשרי]. „חרבו המים מעל הארץ. ויסר נח את מכסה התבה.“ על בר' ה' יג ראה עמ' 263.

—כ"ז לחדש השני [מרחשון]. יבשה הארץ. יציאת נח מן התבה. מתחלת המבול (י"ז בחדש השני בשנה הקודמת עד כ"ז בחדש השני בשנה זו) עברו י"ב חדש וי"א יום* [ס"ע ד: וי"א יום היתרין מה סיבן? מלמד שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י"א יום. אמר רבי אליעזר: והלא מתחלת בריתו של עולם ימות החמה יתירין על ימות הלבנה י"א יום. שנבראו מלאין חמשה עשר, צא מהן ארבעה לפנים מיכן, הרי אחד עשר. אמרו לו: וכיון שעברו עביר ראשון, הגיעה לבנה לחמה. אמר להן: חוזרת היא ומשיבה. רבן שמעון בן גמליאל אומר: הרוצה לידע סמן ימי החמה שהן יתירין על ימות הלבנה י"א יום, ישרוט שריטה בתקופת תמוז, ולשנה הבאה אין מגעת לשם עד י"א יום, וכן אתה יודע שימות החמה יתירין על ימות הלבנה י"א יום.

מאמרו הג"ל של ר' אליעזר קשה הכנה הוא, וכמה מפרשים השתדלו להסבירו בורכים שגזנת

—[א' בסיון]. מיום זה התחילה החסרת המים מקצה חמשים ומאת יום.* —י"ז בחדש השביעי [סיון]. שהוא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים]. נחה התבה על הרי אררט. החסרת המים עד החדש העשירי.*

באור: לפי הכתובים כבר אפשר לחשוב, כי מ' יום של ירידת הגשם נכללים בק"ג הימים של „ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום“, ואם כן עברו ה' חדשים (כל חדש בן ל' יום, בס"ה ק"ג) למיום י"ז בחדש השני [מרחשון] או איר' עד י"ז לחדש השביעי (שביעי של השנה; ניסן או תשרי) שאו התחילה החסרת המים והתבה נחה על הרי אררט. אבל המסרת מטעמה, שמ' ימי ירידת הגשמים הם לחדש זק"ג ימי הגברת המים לחדש לפי הסדר הג"ל, והחדשים הם בסדרם אחר בן ל' יום ואחד בן כ"ט יום; והחסרת המים החלה לאחר ק"צ יום מתחלת המבול, ולאחר עוד ט"ו יום נחה התבה על הרי אררט.

ח"י בורנשטיין ותארכיו ישראל, „התקופה“ ט עמ' 233 בהערה). מכאן הטענה מוזרה. כי רב סעדיה נאון (שספרו בנוהר לכת הקראים כי חשבון העבור שלנו היה נהוג עוד קודם מתן תורה, בימי האבות הראשונים) חשב כי „קביעת שנת המבול, שנת אלף ותרנ"ו לבריאת עולם (שמולדה ו' ושם בטעות ד' כ"ב תת"א) ז"ש מעוברת, ולכן היה מיום י"ז לחדש השני (מרחשון) עד י"ז לחדש השביעי (אדר השני)—ועד בכלל—קנ"ו יום“ ופלא הוא כי חכם מופלג כמורה הסיח את דעתו מן העובדה, כי רק שנת א'תרנ"ו ליצירה (מבהר"ד) היא מעוברת (ג' במחזור) ומולדה ו' כ"ב תת"א; ואולי רב סעדיה נאון לא רק שמנה למולד אדם אלא גם התנגד למונים למולד בהר"ד (עין דבריו ב"ספר העבור" לה' אברהם הנשיא מאמר ג' שער ז), ובין אם חשב ר' סעדיה, כי שנת המבול היא א'תרנ"ו לאדם, שהיא א'תרנ"ו ליצירה וד' במחזור, ובין א'תרנ"ו לאדם, שהיא א'תרנ"ח ליצירה (וה' במחזור), לא היתה השנה מעוברת. *מחלוקת" עמ' 124.

—א' לחדש העשירי [אב]. עשירי למרחשון שבו התחיל הגשם לרדת. ומ"י: ירח תמוז]. נראו ראשי ההרים.* —מקץ ארבעים יום [לפי ס"ע: י'

פרות, בָּצַר, דָּרַךְ. שְׁתָּה, נִשְׁתַּכֵּר, נִתְגַּלָּה קְלוּנוֹ; כְּלוּמֵר, כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה הִיוּ בְיוֹם אֶחָד.

— עַד? —. תּוֹלְדוֹת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם חָם וַיִּפֹּת אַחֵר הַמְּבֹל. רִשִׁימַת מִשְׁפּוּחַת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדֵיהֶם בְּגִזְזָהֶם, וּמֵאלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בְּאַרְץ אַחֵר הַמְּבֹל. בְּנֵי פֶת: גָּמַר וּמִגֹּב וּמִדֵּי וַיּוֹן וְכוּ'. בְּנֵי חָם: כּוֹשׁ וּמִצְרַיִם וּפּוֹט וּכְנַעַן. וְכוֹשׁ יָלַד אֶת נִמְרֹד [בִּיר מִיב ה: ג' שְׁמוֹת נִקְרְאוּ לוֹ: כּוֹשׁ, נִמְרֹד, אֲמֶרֶץ]. אֲשֶׁר רִאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ הִיְתָה בָּבֶל וְכוּ' בְּאַרְץ שֹׁנַעַר. מִן הָאָרֶץ הַזֶּה יָצָא אֲשׁוּר וַיְבַן אֶת גִּינוֹה וְכוּ'. תּוֹלְדוֹת מִצְרַיִם בֶּן חָם. תּוֹלְדוֹת כְּנַעַן בֶּן חָם: צִידָן וְחַת. הַיְבוּסִי, הָאֲמֹרִי, הַגְּרִגְשִׁי, הַחִי וְכוּ'. גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי: מִצִּידָן בְּאַכָּה גְרָרָה עַד עֵזָה בְּאַכָּה סֹדֵמָה וְעַמְרָה וְכוּ'. בְּנֵי שֵׁם: עִילָם וְאֲשׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאַרְם. וְעֵין מֵאֲסִינִית. בִּרְיָי:

[בִּיר לִיָּה יב: שְׁנַתִּים מְדוּר הַמְּבֹל עַד דוֹר הַפְּלָגָה; וְזֶה שְׁבוּשׁ נִפְר, עֵין אִצְיָוִי; וַיֵּשׁ גִּירְסָה: שְׁנַתִּים מְדוּר הַמְּבֹל עַד נִמְרֹד]. אֲסִינִית. נוֹלַד אֲרַפְכְּשָׁד בֶּן שֵׁם כֶּשֶׁשׁ הִיָּה בֶּן מֵאָה שָׁנָה, שְׁנַתִּים לְאַחֵר הַמְּבֹל. חֵי תְלִיָּה שְׁנָה:

הַעֲרָה: לְפִי שִׁימְתֵנוּ, כִּי אִיִּסְיָה שֵׁי עֲבָרוּ עַד שְׁנַת לְדַת אֲרַפְכְּשָׁד, וְהוּא נוֹלַד בְּשְׁנַת אִיִּסְיָה לְאַדָּם, הַחֲשֹׁבוֹ מְדוּיָק, שֶׁהָיָה הַמְּבֹל נִסְתָּמִים כְּתַחֲלַת שְׁנַת אִיִּסְיָו לְאָדָם.

אֲסִינִי. נוֹלַד שֶׁלַח בֶּן אֲרַפְכְּשָׁד. חֵי תְלִיָּג שֵׁי; אֲסִינִי. נוֹלַד עֶבֶר בֶּן שֶׁלַח. חֵי תְסִיד שֵׁי;

אֲסִינִי. נוֹלַד פֶּלֶג בֶּן עֶבֶר. חֵי רִלִּיִּשׁ שֵׁי; אֲסִינִי. נוֹלַד רָעוּב בֶּן פֶּלֶג. חֵי רִלִּיִּשׁ שֵׁי; אֲסִינִי. נוֹלַד שְׁרוּג בֶּן רָעוּב. חֵי רִלִּיִּשׁ שֵׁי; אֲסִינִי. נוֹלַד נַחֲוֹר בֶּן שְׁרוּג. חֵי קַמֶּ"ח שְׁנָה. בִּרְיָי—כֶּת, דְּהִיָּא א' ד—כו. אֲרַפְכְּשָׁד. נוֹלַד תְּרַח בֶּן נַחֲוֹר. חֵי רִלִּיִּשׁ שֵׁי; [אֲסִינִי, או אֲקִמִּי או אֲקִינִי]. נוֹלַד

הַטּוֹבִים בְּפִרְוִשִׁים הֵם אוֹתָם שֶׁל יַעֲקֹב וְהַגְּרִיָּא לְמִיָּע: אֲבֵל אִף הֵם דְּחֻקִּים מֵאֵד וּמוֹקָשִׁים וַאֲיִנָם מִיִּשְׁבִּים אֶת הַמֵּאֵמֵר כָּל צִרְכּוֹ; וְעֵין חֵי בּוֹרְגִישִׁי; מַחְלֻקְתִּי עַמ' 19; הַחֲשֹׁבוֹ תְּקוּפוֹת וּמִלְדוֹת עַמ' 9 111; אֲבֵל דְּבָרָיו אֵינָם מְבוֹרְרִים כְּרָאוּי. וְעֵין פְּרוּשׁ שְׁנֵי שְׁלוֹ, עֲבוּרִים וּמְחֻזְרִים, הַתְּקוּפָה—כ עמ' 316 בְּהַעֲרָה.

י: עֲדוֹת ב' י: מִשְׁפֵּט דוֹר הַמְּבֹל י"ב חֲדָשׁ]. הַבְּטַחַת אֱלֹהִים: „לֹא אוֹסִיף עוֹד לְהַכּוֹת כָּל חֵי כְּאֲשֶׁר עֲשִׂיתִי עוֹד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקִצִּיר וְקוֹר וְחוּם וְקִיץ וְחוֹרֶף“ [בִּימ קו: חֲצִי תְּשִׁיר, מִרְחֻשׁוֹן וְחֲצִי כִסְלוֹ; זֶרַע; חֲצִי כִסְלוֹ, סִבַּת וְחֲצִי שְׁבֵט חֶרֶף; חֲצִי שְׁבֵט, אֲדָר וְחֲצִי נִיסָן קוֹר; חֲצִי נִיסָן, אִיר וְחֲצִי סִיוֹן קִצִּיר; חֲצִי סִיוֹן, תְּמוּזָה וְחֲצִי אָב קִיץ; חֲצִי אָב, אֱלוּל וְחֲצִי תְּשִׁיר חוּם. — ט"א ה: זֶרַע זֶה תְּקוּפַת תְּשִׁיר, קִצִּיר — נִיסָן, קוֹר — תְּקוּפַת טִבֵּת, וְחוּם — תְּקוּפַת תְּמוּזָה. — רִיּוֹם וְלִילָה לֹא יִשְׁבוּתוּ — רש"י לְפִי בִּירָר לֹד טו: מְכַלֵּל שֶׁשְׁבַתוֹ כָּל יְמֵי הַמְּבֹל, שֶׁלֹּא שָׁמְשׁוּ הַמְּזוּלוֹת וְלֹא נִכָּר בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה. — ירר פס' א' א: נֹחַ בְּכִנְיַסְתּוֹ לְתֵבָה הַכְּנִיס עִמּוֹ אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת; בְּשַׁעָה שֶׁהָיוּ כְּהוֹת הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא יוֹם, וּבְשַׁעָה שֶׁהָיוּ מְבַהֲקוֹת הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא לַיְלָה, לִמָּה (הִיָּה צִרִּיךְ לְדַעַת זֹאת)? (כְּדִי לְהַאֲכִיל אֶת הַחַיּוֹת כָּל אֶחָת בְּזִמְנָהּ, שְׁכֵן) יֵשׁ חַיָּה אוֹכֵלֶת בְּיוֹם וַיֵּשׁ הִיָּה אוֹכֵלֶת בְּלַיְלָה. וְתַבִּי נַח ט: כָּל אוֹתָן יֵיב חֲדָשׁ לֹא טַעַם טַעַם שְׁנָה לֹא נֹחַ וְלֹא בְּנָיו (מִן הַטַּעַם הַנִּילָה). — בְּרַכַּת אֱלֹהִים לְנֹחַ וְכִרְיַתִּית בְּרִית אִתּוֹ וְאֵת זֶרַעוֹ אַחֲרָיו. נִתְּיַנַּת הַקֶּשֶׁת בְּעַנְן לְאוֹת הַבְּרִית. שְׁלֹשֶׁת בְּנֵי נֹחַ יִצְאָו מִן הַתֵּבָה: שֵׁם וְחָם וַיִּפֹּת— „וּמֵאלֶּה נִפְצָה כָּל הָאָרֶץ.“ *

— נְטִיעַת כֶּרֶם בִּידֵי נֹחַ וְהַשְׁתַּכְּרוּתוֹ. מַעֲשֵׂה חָם אֲבִי כְּנַעַן שֶׁרָאָה אֶת עֲרוֹת אֲבָיו וַיַּגִּד לְשֵׁנֵי אֲחָיו כְּחוּץ. מַעֲשֵׂה שֵׁם וַיִּפֹּת בְּכִסּוּתָם אֶת עֲרוֹת אֲבִיהֶם. קִלְלַת נֹחַ לְכַנְעַן וּבְרַכְתּוֹ לְשֵׁם וְלִיִּפְתִּי. [תַּבִּי נַח ט: י: אֲמָרוּ חֲכָמִים: בּוֹ בְּיוֹם נִטַּע, עֲשֵׂה

באור: לפי ס"ע ב'נו' אברהם איקמ"ח.
 נחור איקמ"ט. הרן איקינ: הרן בן ר' שנים
 נשא אשה סוף איקיניה. איקיניז נולד לוט בנו.
 איקיניז נולדה מלכה בתו. איקיני"ח שרה (יסכה)
 בתו, שהיתה קטנה מאברהם י' שנים לפי
 בר' י"ז. אותו סדר משוער גם בסג'
 סט (ועין גם בר' סוף ל"ח). הרועה
 בתחלה להסיק מן הכתובים בר' י"א כו כו
 "תרה היליד את אברם את נחור ואת הרן".
 כי אברהם היה גדול בשנה מנחור ונחור גדול
 בשנה מררן. ונמצא אברהם גדול בשנתים מררן
 ובר' שנים משרה (יסכה) בתו. ואם כן נולדה
 להרן כשהיה בן ח' שנים. ומכאן ראייה כי
 "דורות הראשונים הולידו בני ח". אבל הגמרא
 מסיקה. כי מכאן אין ראייה. משום שדכתוב
 מינה. "את אברם את נחור ואת הרן" לא לפי
 שנותיהן אלא "דרך חכמתן".

[איקע"ג או איקצ"ה]. אברהם נשא
 את שרי [בן כ"ה ש', כנראה מ"ש ש].
 שהם היו עקרים ע"ה ש' ויצחק נולד
 כשהיה אברהם בן ק"ו או בן ג' שנה.
 לפי סה"י נח]. בר' י"א כט.

איקצ"ה. שנת מות פלג. בר' י"א סוית יט.
 הערה: בספרים "יוחסין", צ"ד, סה"ד וכ'
 נרשמה שנת לדת פלג איפ"ז ושנת מותו איקצו
 ליצירה, ואם כן חי פלג ר"ט ש', ולפי הכתובים
 הנ"ל חי רל"ט ש', ומשום זה הכרחתי לתקן לפי
 ש פתם איקציה. אבל גם לפי שיטתנו שנת מותו
 היא איקצו, שהרי אצלנו איקציה מסמן את מספר
 השנים לאדם שעברו עד שנת מות פלג. ותקנתי
 כדי שלא להכניס ערבוביה בחישובי השנים.

[—]. דור הפלגה. כ"י בימיו (בימי
 פלג) נפלגה הארץ, בר' י"ה. [ס"ע: בסוף
 ימיו, שהרי יקטן אחיו היה קטן ממנו
 והוליד י"ג משפחות ונתפלגו שם כו—כט].
 בנית עיר ומגדל וראשו בשמים. בבקעה
 בארץ שנער. ה' ירד ובלל שם שפתם,
 אשר לא ישמעו איש שפת רעהו, והפיצם
 משם על פני כל הארץ. על כן קרא
 שם העיר בבל. בר' י"א א—ט. [י"ש סב:
 משום שאמר: פעם לאלף ותרג"ו שנים
 (כימי השנים לאדם עד המבול) הרקיע
 מתמוטט; בואו ונעשה לו סמוכות. —
 סה"י נח וספ"י היובלים י: שש מאות אלף איש

הרן בן תרח. מת על פני אביו [בן פ"ב ש'];
 [איקיזו או איקמ"ז או איקמ"ט]. נולד
 נחור בן תרח. [חי קע"ב ש']. בר' י"א
 כד—כח לב; סה"י נח וחיי שרה; ס"ע ב' ס"ט; בר' י"א
 מ"ה א. ועין באור לאיקני"ח.

איקמ"ח. [בתשרי או בניסן]. נולד
 באור כשדים אברם בן תרח. חי קע"ה
 ש'. בר' י"א כו כו; כ"ה ז; דה"א א' כו; ר"ה י יא.
 [פרי"א כו: כשנולד בקשו כל גדולי המלכות
 להרגו ונחבא מתחת לארץ י"ג שנה וכו'. —
 אברם הכיר את בוראו כשהיה בן ג'
 (שכן אמור בר' כ"ז ה: עקב אשר שמע
 אברהם בקו"י; עקב בגימ' קע"ב ואברהם
 חי קע"ה ש') או בן מ' או בן מ"ח ש'.

בר' י"א ס"ד ד; רמב"ם הלכות עכו"ם א' ג' ויוחסין (ערך
 אברהם) מישב: התחיל בהכרת הבורא בן
 ג' ונשלמה ידיעתו בן מ"ח. וכן ג"ב
 או ס' התחיל לדרוש ברבים על אחדות
 הבורא. ועל זה נאסר בבית האסורים
 י' שנים: ג' בכותא וז' בקרדו או להפק.
 ב"ב צא. ובהיותו בן ג' השלך ביחד עם
 הרן אחיו, בן פ"ב ש', על פי פקדת
 נמרוד לכבשן האש; הרן נשרף ואברם
 נצל. פס' קית; י"ש עז; סה"י. — אבות ה' ב:
 עשרה דורות מנה עד אברהם וכו' (לא
 מן בכלל: עם, ארפכשד, שלח. עבר,
 פלג, רעו, שרוג, נחור, תרח, אברהם). —
 פרי"א ח: שם מסר לאברהם ונכנס בסוד
 העביר ועבר את השנה; ועין ב' קכ"ג].
 איקיניז. נולד לוט בן הרן. [חי קמ"ב
 ש']. בר' י"א כו; סה"י נח וחיי שרה. ואין המספר
 מכוון שם לחיי יצחק.

[איקיני"ח]. נולדה מלכה בת הרן אשת
 נחור. בר' י"א כט; סה"י נח.
 איקיני"ח. נולדה שרי אשת אברהם,
 בת אביו ולא בת אמו [שרה היא יסכה
 בת ורן בן תרח; רש"י: ובני בנים הרי
 הם כבנים, והרי היא בתו של תרח].
 חיה קצו ש'. בר' י"א כט; י"ז יז; כ"י ב; כ"ג א;
 ס"ט סט.

לוט בן הרן בן בנו ואת שרֵי כלתו
 אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים
 ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו
 שם. ב' י"א לא. עין ישיי לב ובערך הסמוך.
 [ב' אלפים. יציאתו הראשונה של
 אברם מחרן, כשהוא בן נ"ב ש', לפי ע"ז ס.
 ששם אמור על הכתוב (בר' י"ב ה) "ואת
 הנפש אשר עשו בחרן": "וגמירא דאברהם
 בההיא שעתא בר נ"ב הוה", ומכאן ועד
 מתן תורה, ב'תמ"ח, תמ"ח ש'; וכפי פרוש
 התוס' שם: "ואע"ג דכתיב (שם ד) "ואברהם
 בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו
 מחרן", שתי יציאות הוה, שהרי כברית
 בין הבתרים היה בן ע', ואז היה בארץ
 ישראל, ושוב חזר לחרן ועשה שם חמש
 שנים כדאיתא בס"ע". וביד ל"ס ה': "לך לך"
 (בר' י"ב א) — ב' פעמים: אחד מארם נהרים
 ומארם נחור, ואחד שהפריחו מבין הבתרים
 והביאו לחרן, ומזה משמע שהיציאה
 השנית, כשאברהם היה בן ע"ה, היתה
 לאחר ברית בין הבתרים. ולפי ב"י ל"ס ו'
 היתה אמירת, לך לך' (וממילא היציאה
 הראשונה) בעת שתרח היה בן ק"מ שנה,
 ס"ה שנים לפני מותו, וממילא היה אז
 אברהם בן ע' שנה, הינו בי"ח, ועין
 שם. ועין ב'כ"ג.]
 [ב' אלפים תהו. לפי ע"ז ס. ששת
 אלפים שנה הווי העולם: ב' אלפים תהו,
 (מכאן ואילך) ב' אלפים תורה (ואחריהם)
 ב' אלפים ימות המשיח; בעונותינו שרבו
 יצאו מהן מה שיצאו. ועיי' ס"ו ורשי'
 ובנספח ו' סמן ז].

עסקו מ"ג שנה בבנין המגדל והחמר
 והלבנים שהיו מעלים לבונים לא הגיעה
 אליהם אלא עד מלאת לעולים שנה תמימה.
 — משנה ס"ו י"ג: אנשי דור המבול ודור
 הפלגה אין להם חלק לעולם הבא.
 — ס"ע א: מן המבול עד הפלגה ש"מ ש'
 א'סנ"ו—א'קצ"ה, מן ולא עד בכלל. נח
 חיה אחר הפלגה י' שנים; שהרי שנות
 חיי נח הן אינ"ו—ב'ה'. אברהם אבינו
 היה בפלגה בן מ"ח ש'; א'קמ"ח—א'קצ"ה].
 [-]. בנית הערים חברון, [סדום,
 ובשנה שלאחריה צער].

באור: לפי רש"י בר' י"ט כ ושבת י'
 לא היה ישוב בעולם עד דור הפלגה, שהיא
 שנת מות פלג, אלא באותה בקעה בארץ שוער,
 ושם נתפלגו האנשים ונפוצו על פני הארץ והחלו
 להתישב איש איש במקומו ובנו להם ערים,
 ואז נבנתה סדום ועמורה נ"ב שנים וא'קצ"ה—
 ב'מ"ז) עד שחרבה כשהיה אברהם בן צ"ט
 שנה ועל הכתוב בר' י"ט כ: "הנה נא העיר
 הזאת (צער) קרובה" דרשו בשבת י' שישכחה
 (ישובה) של צער פחותה בשנה אחת מישובה
 של סדום. וכן גם חברון (ס"ד בשם י"ר בא)
 נבנתה באותה שנה לפי במ' י"ג כב; וחברון
 שבע שנים נבנתה לפני צען מצרים".
 אבל בכתובות ק"ב, דרשו, כי אי אפשר
 שבנה הם את חברון לכנען בנו הקטן
 קודם שבנה את צען למצרים בנו הנדול (בר'
 י' ו), אלא שכונת הכתיב, שחברון היתה מבונה
 (מעולה בפירוטה) ז' פעמים מצען.
 [א'קצ"ז—ב'ח']. י"ב השנים שחמשת
 מלכי סדום, עמורה, אדמה, צבויים וצ'ער
 עבדו את כדרלעמר מלך עילם. בר' י"ד
 א-ה. ועין בי"ט—בי"א.
 [ז]. ויקח תרח את אברם בנו ואת